

Vroeg bij de tijd.

Honderd jaar vakbeweging
in
Gaanderen
1894-1994.

Vroeg bij de tijd

**Honderd jaar vakbeweging in Gaanderen
1894-1994**

©Dik Nas

Oorspronkelijk uitgave: Industriebond FNV-Gelderland (Arnhem 1994)

Digitale heruitgave (Rotterdam 2022)

INHOUD:**Bladzijde:**

I. VROEG BIJ DE TIJD	4
II. GAANDEREN	5
III. ROND DE OPRICHTING VAN HET RKWV	7
IV. ALPHONS ARIËNS	9
V. ALPHONS ARIËNS IN GAANDEREN	12
VI. SMELTEN, SMOLT, GESMOLTEN	16
VII. HARD VOOR WEINIG	20
VIII. HERMAN RADSTAKE	23
IX. DE STAKING VAN 1921	25
X. DE SOM DER DELEN	27
XI. CHRIS MASSELINK	29
XII. VOOR BROOD, MAAR NIET VOOR BROOD ALLEEN	32
XIII. JAN KOK	33
XIV. DE TELOORGANG VAN VULCAANSOORD	35
XV. GAANDEREN: METAAL, METAAL EN NOG EENS METAAL	38
XVI. DE AFDELING NA WO II	39
XVII. SAMEN VERDER	42

VROEG BIJ DE TIJD

Gaanderen. Je zoekt niet onmiddellijk achter dit stukje van de gemeente Doetinchem een lange vakbondsgeschiedenis. Toch heeft Gaanderen, langer dan menig andere plaats, ja zelfs langer dan Doetinchem zelf een eigen plaatselijke arbeidersbeweging. Waarom nu juist hier? Een vraag die boeit en je dwingt in de tijd terug te gaan. We zullen dat doen in dit boekje, natuurlijk omdat in 1994 in Gaanderen sprake is van 100 jaar vakbeweging. Dat is echter slechts een goede aanleiding. Belangrijker is; nog eens terug te kijken op de omstandigheden van zo'n honderd jaar geleden. Hoe zagen toen de omstandigheden van arbeiders eruit? En hoe zijn ze in de loop van die honderd jaar werknemer geworden? Natuurlijk de loop van die geschiedenis is eerder verteld. We vertellen niets nieuws als we de ellende van de arbeiders weer voor het voetlicht brengen. We vertellen ook niets nieuws als we vaststellen dat er in honderd jaar heel wat is verbeterd. De arbeider is geëmancipeerd tot werknemer en wat meer is een volwaardig medeburger geworden met rechten als mens, als burger, maar bovenal als werknemer. Van een bijna diersoort wordt hij een individu die meetelt. Natuurlijk is het allemaal al eens gezegd. Het gaat nu echter om Gaanderen en dat maakt het nieuw en de moeite waard om het opnieuw te vertellen.

Een chronologische geschiedenis van onze afdeling kunnen we niet schrijven. De mensen van het eerste uur zijn reeds lang niet meer onder ons. Teveel wat alleen in hoofden van mensen aanwezig is is voor ons niet meer bereikbaar. Teveel materiaal is reeds verloren gegaan bewust en onbewust. Onbewust, omdat niet kon worden ingezien dat ook die ene brief of juist dat pamflet van waarden is voor de toekomst, omdat het iets vertelt van wat mensen hebben gedaan en gelaten, maar bovenal hebben geofferd voor, wat zij zagen als, een betere toekomst. Bewust, om het niet in handen te laten vallen van het barbarisme wat Nederland had overvleugeld. In 1940 zijn de notulen boeken en andere bescheiden verbrand. Een begrijpelijke en juiste daad. Echter het snijdt helaas een verbindingsweg af met ons verleden. We moeten het derhalve doen met de fragmenten die ons zijn gebleven in kranten en boeken. Dat bij elkaar is toch gelukkig nog zoveel dat het toch een geschiedenis is geworden van een behoorlijke omvang.

Wij gaan er van uit dat onze afdeling het jaar 2000 met gemak zal halen. Wie verder de toekomst in kan kijken bezondigt zich waarschijnlijk aan het loeren in het zo bekende drab. Maar wie, zoals de historicus Ger Harmsen uitsprak, zijn verleden niet kent, gaat zijn toekomst weerloos tegemoet. Het gaat nog steeds om onze toekomst, dat was en is onze inzet al 100 jaar. Wat die toekomst ook mag brengen een ding staat vast in Gaanderen waren en zijn we:

"VROEG BIJ DE TIJD"

Martin Heiligers
Voorzitter

GAANDEREN

Gaanderen, dorp in de gemeente Doetinchem met circa 5500 inwoners. De gemeente Doetinchem is ontstaan - in 1920 - door de samenvoeging van de gemeente Stad-Doetinchem, dat de gelijknamige stad en het zogenaamde Schependam, bestaande uit een aantal verspreid staande huizen, omvat met de gemeente Ambt-Doetinchem, waarin Gaanderen het grootste dorp is met toen zo'n 2000 inwoners. Het is een Germaanse volksstam geweest die omstreeks het begin van onze jaartelling zich op de verhogingen bij de beken en de rivieren vestigen en er blijven wonen. Met veel moeite zijn ze, met de primitieve middelen die hen ten dienste staan, het oerbos de baas geworden. Het zware werk van kappen en stobbe rooien krijgen zij voor elkaar door zich aan een te sluiten en gezamenlijk akkertje voor akkertje te ontginnen. Zo ontstaan de grote bouw essen waarlangs de dorpen liggen. De dorpen waren niet meer dan een willekeurig gevormde groep boerderijen rond een brink. In de Achterhoek treffen we verschillende voorbeelden aan van brinkdorpen waaronder Gaanderen.

Voorbij Doetinchem in de richting van Gaanderen en Terborg wordt de bevolking weer dichter. Boerenerven liggen verspreid tegen de hellingen. Bij Gaanderen, Oosseld en Terborg liggen enkele bossen. Ten noorden van Gaanderen vinden we de uitgestrekte bossen van het kasteel de Slangenburg met prachtige eiken- en beukenlanen. Het kasteel de Slangenburg is een bakstenen bouwwerk uit de 15e eeuw, waaraan een stevige verbouwingen in de 17e eeuw heeft plaatsgevonden.

De Achterhoek lijkt bij eerste waarneming een droog land. Wie verder kijkt komt tot zijn verrassing vele beken tegen die het toch al wondermooie landschap een nog verdere verdieping geven. Een aantal van deze beken beëindigen hun afwatering in de Oude IJssel. Zo ook de Bielheimerbeek, die door het landgoed de Slangenburg loopt en een aftakking is van de Slingebeek. De geschiedenis van Gaanderen hangt samen met de aanwezigheid van deze beek en de Akkersmansbeek. Gaanderen ligt tussen deze twee beken in. De Akkermansbeek mond uit in de Bielheimerbeek vlak voor het punt waarop de laatste eindigt in de Oude IJssel. Wie eens de moeite neemt naar de samenloop van Akkermansbeek en Bielheimerbeek te gaan komt tot zijn verrassing een voor Nederlandse begrippen grote stroomversnelling tegen. Je kijkt tegen twee sluizen aan. Die in de Bielheimerbeek is vrij rustig, maar die in de Akkersmansbeek laat een stevige uitwatering zien. Om een en ander te kunnen regelen is achter deze twee sluizen een doorsteek gemaakt tussen de beide beken. Achter de sluis over de Akkermansbeek ligt een waterzuivering, ongetwijfeld speelt deze een rol bij de stevige "waterval". De weg er naartoe heet "Nieuwe Sluisweg" en getuigt er dus van dat het er niet altijd zo heeft uitgezien. Noordelijker, in de richting van Doetinchem, is een weg te vinden die gesierd wordt met de naam "Oude Sluisweg", behoudens de naam is er niets meer te ontdekken hoe het er mogelijk uit heeft gezien, maar het wijst er op dat de uitwatering in de Oude IJssel gewijzigd is. Het is niet het enige wat in de loop der tijden is gewijzigd.

In de laatste eeuw voltrekt zich het proces naar de industriële samenleving die we nu zijn. De veranderingen die dat met zich meebrengt gaan ook aan Gaanderen niet voorbij. Tot het midden van de negentiende eeuw zijn er geen verbindingen van betekenis in de Achterhoek. Karrensporen en modderpaden zijn het deel van diegenen die toch, om wat voor reden dan ook, moeten reizen of trekken. Eerst in 1845 komt Doetinchem aan de beurt voor het aanleggen van een straatweg. De rijksweg - die de gehele Achterhoek ten goede komt - van Doesburg naar Gendringen is voor die dagen erg lang en het kost dan ook maanden om hem aan te leggen. Het zand zowel als de klinkers moeten met paard en wagen worden aangevoerd. De aanleg van deze 'steenweg' heeft heel wat voeten in de aarde alear met het werk begonnen kan worden. Tien jaar is er over gesproken. Het "Huis Bergh" bezit grote delen van het tracé en zal met de steenweg de tolgelden verliezen die geheven wordt op het transport over de zandwegen. Met de komst van de straatweg krijgt ook Gaanderen een betere verbinding. Er kunnen nu karren worden gebruikt die tot vijf maal zoveel lading transporteren. In 1861 volgt de verharding van de weg Doetinchem - Varsseveld. In 1865 wordt Gaanderen door de verharding van de weg Slangenburg - Gaanderen, op de weg Doetinchem - Varsseveld aangesloten. De straatweg bracht als vanzelf ook drukker verkeer mee. Behalve het particuliere transport, komen er tal van

vrachtrijders die vaste diensten onderhouden naar aanliggende plaatsen en worden er regelmatige diensten van verschillende diligence- of omnibusondernemingen geopend die zorgen voor het vervoer van reizigers, stukgoed en post. De regelmaat van paardenhoeven en het gerammel van karrenwielen wordt ruw verstoord door de Geldersche Tram die op 27 juni 1881 haar eerste dienst tussen Doetinchem en Dieren opent. Doetinchem-Terborg volgt al spoedig in 1882. De tram neemt het reizigers- en goederen vervoer van de paardentractie over. De gele omnibus en de zware diligence van van Gend en Loos verdwijnen uit het straatbeeld nadat ook nog eens de Geldersch-Overijsselse spoorweg haar loketten opent. De spoorweg heeft een stopplaats gehad aan de Huitinkstraat. De verandering in vervoer en transport zijn daarmee nog niet ten einde. De tram wordt na zo'n vijftig jaar alweer vervangen. De bus komt ervoor in de plaats.

Op 1 oktober 1863 wordt in Doetinchem de gasfabriek in gebruik genomen, dit gas wordt in het begin voornamelijk voor straatverlichting gebruikt. Slechts schoorvoetend komt er een ontwikkeling naar particulier gebruik in huizen van dit "gevaarlijke gas". Het zal echter tot de volgende eeuw duren aler ook Gaanderen op het net van deze gasfabriek wordt aangesloten. Op het licht heeft Gaanderen ook tot in deze eeuw moeten wachten. Zeer waarschijnlijk komt de elektriciteit van Vulcaansoord af. In 1898 krijgt Vulcaansoord vergunning voor het oprichten van een stoomketel met stoommachine. Deze door Stork geleverde apparatuur is berekend op uitbreiding. De 200 pk die de machine kan leveren is bij lange na (nog) niet nodig voor Vulcaansoord zelf. In 1899 wordt daarom een overeenkomst gesloten met de "Terborgsche Electriciteitsmaatschappij" voor het leveren van de drijfkracht voor de aan de elektriciteitsmaatschappij behorende generator.

Het aanzien van Gaanderen is ook met gas en licht nog steeds zeer landelijk. Het dorp telt minder dan 200 huizen. De wegen waren buiten de doorgaande wegen nog steeds onverhard. Deze onverharde wegen waren iets verhard met slak afkomstig van Vulcaansoord.

Tussen 1880 en 1920 groeit de bevolking van Doetinchem en Ambt-Doetinchem met zo'n 80%. De groei is daarmee groter dan in de Achterhoek als geheel. In het Ambt is de groei aanvankelijk zo'n 8% per jaar, dat loopt op tot een groei van ruim 20% per jaar bij het begin van W.O. I. De bevolkingsgroei van het Ambt en daarmee ook van Gaanderen komt zowel voort uit een stijging van het geboortecijfer als vanwege een vestigingsoverschot. Het vestigingsoverschot hangt samen met de groei van de werkgelegenheid die, gezien vanuit de huidige gemeente Doetinchem, vooral plaats heeft in Gaanderen, Dichteren en Wijnbergen. De groei van de werkgelegenheid wordt vooral veroorzaakt door de groei van de industrie. Neemt het aandeel van de industrie in de totale werkgelegenheid in 1889 circa 30% in, twintig jaar later is het aandeel 40%. De industriële werkgelegenheid bestaat voor meer dan 50% uit werkgelegenheid in de metaalindustrie.

Gaanderen een agrarische gemeente welk al vroeg te maken kreeg met grootindustrie in de vorm van een gieterij. Een industrie waar ze tot laat in de jaren '70 een haat-liefde verhouding mee zal hebben.

ROND DE OPRICHTING VAN HET R.K. WERKLIEDENVERBOND

Nederland komt 'laat opgang'. Het Nederland van de negentiende eeuw wordt veelal gezien als een ingedommelde samenleving. Jan Salie is symbolisch het prototype van de Nederlandse ondernemingsgeest. De ergste nood van de armen, waar we er maar al te veel van hebben, wordt gelenigd door bedeling vanuit de gegoede burgerij. Armoede wordt beschouwd als van god gegeven en waaraan dus niets valt te doen. De verhoudingen liggen vast. De tweedeling arm-rijk is vanzelfsprekend. Veranderingen in economische, politieke en culturele zin voltrekken zich in de tweede helft van de negentiende eeuw. De "politieke samenleving" ofwel de deelneming aan het bestuur verschoof geleidelijk aan in de richting van een volksvertegenwoordiging. De vernieuwingen in politiek opzicht die een eind maken aan de verstarde standenmaatschappij voltrekken zich pakweg tussen 1848 en 1920 en zijn in hoge mate te danken aan het liberalisme. Natuurlijk roept dat ook conservatieve tegenkrachten op en zorgt het voor de nodige politieke conflicten. Het duidelijkste voorbeeld hiervan is de schoolstrijd waaraan een eind komt in 1917 door de financiële gelijkstelling van het bijzondere en het openbare onderwijs.

De grondwet van 1848 maakt het de burgers mogelijk gebruik te maken van een aantal vrijheden die grote betekenis hebben voor de sociale en sociaal-culturele ontwikkeling in de samenleving. De vrijheid van drukpers en de vrijheid van vergadering en vereniging zijn hierin wel de belangrijkste. Ze zorgen niet onmiddellijk voor organisatie van werknemers, maar vormen er wel de mogelijkheid toe.

In economisch opzicht verandert Nederland tussen pakweg 1870 en 1920 van een economisch achtergebleven gebied in een land wat daarna in toenemende mate mee kan in de hoge vlucht die de westerse economieën kunnen nemen. Nederland wordt meer en meer een kapitalistische economie. De industrie neemt daarin een steeds grotere plaats in. De verandering in de economie wijzigt de verhoudingen in de samenleving grondig. Dat geldt voor alle terreinen van de menselijke samenleving. De werknemers ondervinden de gevolgen het meest aan de lijve. De erbarmelijke omstandigheden waarin zij verkeren zorgen voor een groeiend bewustzijn van de onjuistheid en onmenselijkheid van deze arbeids- en leefomstandigheden.

In de tweede helft van de negentiende eeuw komen als reactie op de nieuw gegroeide arbeidsverhoudingen eerst plaatselijk - met name in de grotere steden - maar vervolgens ook landelijke organisaties van werknemers.

De oudste landelijke vakorganisatie is die van de typografen die opgericht is in 1866. De oudste landelijke vakorganisatie van metaalbewerkeren stamt uit 1886 terwijl een landelijke industriële vakorganisatie eerst wordt opgericht in 1907. Vooralsnog zijn deze organisaties klein en van geringe invloed. Veelal zijn zij vakgericht en in de regel te vinden in de grote steden. Na oprichting van de landelijke organisaties gaat het proces van het vormen van plaatselijke organisaties door, nu als afdelingen van de landelijke organisaties en niet meer zoals aanvankelijk als zelfstandige plaatselijke vakorganisaties. Het gros van de plaatselijke afdelingen van vakorganisaties stamt uit het 2e en 3e decennium van de 20e eeuw. Des te opmerkelijker is het derhalve dat in Gaanderen reeds in 1894 een plaatselijke vakorganisatie wordt opgericht. Hierop zal van invloed zijn geweest de ontwikkeling in de textielindustrie in Twente. De organisatie van werknemers aldaar zal als voorbeeld hebben gewerkt, tenslotte liggen Twente en de Achterhoek nu ook weer niet zover van elkaar af. Zelfs niet als we in oenschouw nemen dat de reismogelijkheden een reisje van Gaanderen naar bijvoorbeeld Almelo of Enschede toch tot een hele onderneming maakten. De invloed vanuit Duitsland zal ook een rol hebben gespeeld. In de streek rond Bocholt - niet ver over de Duitse grens - komt ook in de jaren '90 van de vorige eeuw de organisatie van werknemers in de textielindustrie op gang. De overeenkomst met Twente is daarbij opvallend. Of misschien moeten we zeggen dat het gaat om dezelfde ontwikkeling omdat het eigenlijk, zeker geografisch gezien, om dezelfde landstreek gaat waar alleen maar toevallig een staatsgrens tussen ligt. De overeenkomsten zijn als volgt. Het gaat in beide gevallen om de organisatie van werknemers in de textielindustrie. Het gaat ook in beide gevallen om een katholieke

arbeidersbeweging. En tenslotte: in beide gevallen is de inspirerende kracht achter de beweging een geestelijke. Is dat in Twente Ariëns in Rijnland-Westfalen is dat Von Ketteler. Ariëns is een bewonderaar van Von Ketteler en beschouwt deze als een voorbeeld. Al deze invloeden zouden een afdoende verklaring zijn voor het ontstaan van een arbeidersbeweging in Gaanderen als er sprake zou zijn geweest van een opkomende katholieke arbeidersbeweging in de gehele Achterhoek of zelfs maar in een belangrijk deel daarvan. Aangezien dat dat niet het geval is moeten er meer specifieke omstandigheden in Gaanderen zijn geweest die tot een verklaring kunnen leiden. Een voorwaarde voor het 'overslaan' van organisatie van werknemers van Twente naar Gaanderen is ongetwijfeld het feit dat Gaanderen overwegend een katholieke bevolking kent. Daardoor kan gemakkelijker een relatie worden gelegd tussen het feit dat er sprake is van een ontwikkeling van een katholieke arbeidersbeweging in Twente en het oprichten van een katholieke werkliedenvereniging in Gaanderen. Maar ook deze voorwaarde is nog niet doorslaggevend er zijn in de Achterhoek meer plaatsen waar het katholieke volksdeel de belangrijkste bevolkingsgroep vormt zonder dat dit tot een zo vroege organisatie leidt. Doorslaggevende motieven zijn waarschijnlijk de vroege aanwezigheid van grootindustrie in Gaanderen in de vorm van Vulcaansoord en de aanwezigheid van een sociaal voelend man als pastoor Storkhorst die tot twee maal toe (mede?) het initiatief neemt tot het oprichten van een arbeidersvereniging. In 1894 het RKWV en 1903 Sint Eloy. De aanleiding tot organisatie kan waarschijnlijk gezocht worden bij de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden bij Vulcaansoord. Omstreeks 1888 vindt er een staking plaats die zo'n 7 weken heeft geduurd. De stakers worden prompt ontslagen. De stakers lossen dat op door in Ulft te gaan werken bij de DRU. De staking is gericht tegen het werken in nachtdienst. De vormers willen niet een aantal dagen achter elkaar 18 uur per dag werken. In 1890 of '91 heeft er nog een staking plaatsgevonden. Deze staking gaat om de eis inzicht te krijgen in het beheer van het ziekenfonds. Na 2 dagen staken krijgen de werknemers invloed op het beheer van het fonds. Het ziekenfonds wordt van die tijd af beheerd door een commissie vanuit de werknemers zelf. Het ziekenfonds is derhalve een vorm van organisatie van werknemers. Het zijn vermoedelijk deze stakingen die de aanzet zijn geweest tot het oprichten van een plaatselijk werklieden vereniging in 1894. Het is pastoor Storkhorst die het initiatief neemt om Ariëns kort na de oprichting van het RKWV in Gaanderen uit te nodigen om voor de leden in Gaanderen te spreken.

De RK Werkliedenvereniging in Gaanderen wordt opgericht volgens het model van de Volksbond. In 1895 telt het RKWV-Gaanderen 115 leden. In formele zin kan van deze vereniging gezegd worden dat het niet de oudste voorloper is van de huidige afdeling Gaanderen van de Industriebond FNV het RKWV is immers de voorloper van het latere KAB en NKV. Een voorloper dus van de vakcentrale FNV en niet van een bond. Aangezien het RKWV zonder enige twijfel zo niet geheel dan toch voor het aller grootste gedeelte heeft bestaan uit metaalbewerkers werkzaam bij Vulcaansoord mag de oprichting van het RKWV in 1894 toch worden gezien als de oudste voorloper van de huidige Industriebond FNV.

ALPHONS ARIËNS

Alphonse Marie Auguste Joseph Ariëns wordt geboren in Utrecht op donderdag 26 april 1860. Zijn vader Mr. Adriaan Willem Karel Ariëns is in de Domstad - waar hij advocaat is - een gezien man. De katholieke bevolking van Utrecht - pakweg een derde van de inwoners van de stad - worden rond de helft van de negentiende eeuw gezien als "burgers van de tweede rang". De familie Ariëns vormt daar door afkomst en status duidelijk een uitzondering op. De moeder van Phons, Lisette Christine Antonia Povel, komt uit een deftige en invloedrijke Amsterdamse koopmansfamilie. Zij is een stille keurige vrouw die haar kinderen netjes opvoedt. Phons is het vijfde kind in de familie Ariëns. In totaal komen er acht kinderen keurig verdeeld in 4 jongens en 4 meisjes. De sfeer in het gezin is streng en sober. In de opvoeding geldt het devies dat je kinderen nooit moet verwennen. Vader Ariëns is een ernstig en streng man, zelfs zo dat zijn kinderen bang voor hem zijn. In een strenge en sobere omgeving, die bovendien eerlijk en zeer vroom is, groeit Phons op.

Over de lagere schooltijd van Phons valt niet veel meer te vertellen dan dat hij die doorbrengt op de school in de Korte Nieuwstraat in Utrecht. Op zijn tiende jaar gaat Phons naar Rolduc, de katholieke elitekostschool in Kerkrade. Zijn eerste jaren op Rolduc zijn niet onverdeeld gelukkig, klein van stuk, verlegen en preuts vormt hij een gemakkelijk mikpunt van zijn mede scholieren. Daar staat tegenover de wil om de beste te zijn wat met het leren welhaast altijd lukt.

Ariëns volgt in Rolduc tussen 1870 en 1878 de humaniora- (de studie der klassieke talen) en filosofie opleiding. Trouw, fijn, niet opvallend nog minder aanstellerig. Een vrolijke, vlugge jongen, zacht van karakter. Hij wandelt door de gangen met de hand aan de kin en de wijsvinger over de lippen, voorzichtig met zijn oordeel, tot hij alles goed heeft overdacht, niet zonder kritiek op zijn vrienden, maar dan het liefst met een gulle lach. Het zijn een aantal typeringen van Ariëns tijdgenoten op Rolduc.

Ariëns aarzelt bij het kiezen van zijn beroep tussen het priesterschap en een juridische loopbaan. De keus wordt het priesterschap. In 1878 gaat hij naar het grootseminarie Rijsenburg te Driebergen om theologie te studeren. De begaafde maar naïeve jongeman ontkomt ook op Rijsenburg niet aan de pesterij van zijn medestudenten. Vanwege zijn grote wijd uitstaande oren wordt hij Oriëns genoemd. Phons presteert het om in alles de eerste van zijn klas te zijn waarmee hij toch het nodige ontzag verwerft bij zijn studiegenoten.

Op 15 augustus 1886 wordt Ariëns - met dispensatie, aangezien hij de vereiste leeftijd niet bezit - tot priester gewijd. Op 12 september draagt hij te Utrecht in de parochiekerk zijn eerste Heilige Mis op. Ter gelegenheid van deze gebeurtenis krijgt hij van zijn familie een kostbare kelk te geschenke, welke later nog een bijzondere rol zal spelen. Op uitdrukkelijk verzoek van de aartsbisschop gaat Ariëns naar Rome om zijn studie theologie voort te zetten. In 1885 promoveert hij tot doctor en volgt in 1886 nog een studie in de wijsbegeerte. Zijn tijd in Italië gebruikt Ariëns om zich op de hoogte te stellen van de sociale omstandigheden in dat land. Hij reist rond vaak in gezelschap van de schilder/auteur Jacobus van Looy. Hij bezoekt de zwavelmijnen op Sicilië en ziet daar de gruwelen van de kinderarbeid, de mensonterende omstandigheden in de marmergroeven van Carrara en de grauwe omstandigheden van het stadsproletariaat. In Italië maakt hij eveneens kennis met aangepaste vormen van apostolaat. Onder meer ontmoet hij in Turijn de later heilig verklaarde Don Bosco. Volgens zijn eigen zeggen zijn deze ervaringen van grote invloed op zijn verdere leven.

In oktober 1886 wordt Ariëns tot kapelaan in Enschede benoemd. Waarom de benoeming juist daar plaats vindt is nooit duidelijk geworden. Het verbaast zeer velen. Ariëns voelt zich in het Twentse al gauw thuis en binnen tien jaar getuigt hij openlijk dat hij een aangenomen zoon van Twente is.

De priester Ariëns is er niet op uit geweest een rol te spelen in het ontstaan van een deel van de Nederlandse arbeidersbeweging. Zijn ervaring die hij in Italië heeft opgedaan doet hem echter als

eerste in de Nederlandse Katholieke kerk onderkennen dat er veranderingen in de samenleving plaatsvinden waardoor de bestaande vormen van kerkelijke zielzorg niet meer volstaan. Nadat al eerder neutrale, socialistische en protestants-christelijke arbeidersverenigingen zijn opgericht, moedigt Ariëns in 1889 enige arbeiders in Enschede aan zich te organiseren in een Enschedese Rooms Katholiek Arbeidersvereniging. Dit is de eerste organisatie in Rooms Katholieke kring die zich uitsluitend richt op het organiseren van arbeiders en vormt daarmee het voorbeeld voor de latere standsorganisaties. Niet geheel spontaan komt deze aanmoediging voor het oprichten van een Rooms Katholiek arbeidersvereniging tot stand. Het is ook ingegeven door de Almelose staking tegen een loonsverlaging in 1888. Deze staking duurt 3 maanden en wordt beëindigd doordat het grootste deel van de aangekondigde loonsverlaging wordt ingetrokken. Van de oorspronkelijk 10% blijft uiteindelijk 2% over. De arbeiders trekken zingend de fabriek weer in. De staking versterkt de positie van de socialistische voormannen, aangezien zij instaat zijn geweest de aanvankelijke chaotische en gewelddadige actie om te zetten in een goed georganiseerde en ordelijke staking. Ariëns heeft in dit conflict geprobeerd te bemiddelen en dat heeft zijn prestige vergroot, misschien niet zozeer bij de stakers, maar wel bij de ordelievende burgers daarom heen. Ariëns raakt door zijn bemoeienis spoedig verwickeld in de Twentse arbeidersstrijd. Het Enschedese voorbeeld krijgt al spoedig navolging in andere Twentse plaatsen en ook elders zoals we weten met de oprichting van het Rooms Katholieke Werkliedenverbond in Gaanderen in de Achterhoek. In 1890 raakt de Rooms Katholieke Arbeidersvereniging en daardoor ook Ariëns betrokken bij een hoog oplopend conflict in de Twentse Textielindustrie. Het conflict ontstaat bij de firma Ter Kuile en Morsman. Een werknemer is op staande voet ontslagen - en hier lopen de verklaringen uiteen - vanwege dronkenschap volgens de ene lezing en op onbillijke gronden volgens een andere. Feit is dat er op 28 februari gestaakt wordt. Wat de aanleiding tot de staking ook geweest mag zijn de eisen van de arbeiders zijn duidelijk: loonsverhoging, verandering van het boetestelsel, uitbetaling van acht dagen loon en een bewijs van goed gedrag voor de ontslagen werkman.

In 1888 is er in Enschede een fabrikantenvereniging tot stand gekomen en deze introduceert een nieuwe strategie namelijk die van de uitsluiting. Eerst een gedeeltelijke uitsluiting van 2 dagen per week. Later een gehele uitsluiting. De staking bij één bedrijf kan met name door de grote steunbeweging onbeperkt door de werknemers worden voortgezet. Door uitsluiting worden echter 6 á 7.000 werknemers werkloos en dat kan niet lang worden volgehouden. Ariëns ziet dat laatste in en via zijn bemiddeling komt er een einde aan de staking. De inzet van de staking gaat in feite verloren. Er komt geen loonsverhoging. De ontslagen werkman krijgt geen bewijs van goed gedrag en nog 9 andere werknemers kunnen na de staking niet aan het werk en moeten elders emplooi zoeken.

Ariëns raakt tussen de verschillende partijen in. Een deel van katholieke geestelijkheid beschouwt zijn bemoeienissen als weinig priesterlijk. Van socialistische zijde wordt hij als verrader van de arbeidersstrijd uitgemaakt en van werkgeverszijde wordt zijn sociale inzet met argwaan gevolgd.

De staking heeft dus geen succes, maar heeft wel gevolgen. Ariëns trekt uit het gebeuren de conclusie: "Als de katholieke arbeiders zowel tegen de socialisten als tegen de fabrikanten moeten worden beschermd dan is een eigen vakorganisatie nodig". In het voorjaar van 1891 zet Ariëns de katholieke textielarbeiders in Enschede en omstreken aan om een bond op te richten en met succes. Naast en los van de Rooms Katholieke Arbeidersvereniging die zich vooral richt op de sociaal-culturele ontwikkeling ontstaat de Rooms Katholieke Twentsche Fabrieksarbeidersbond.

In 1894 worden bij Jordaan in Haaksbergen 39 wevers ontslagen, dit na een staking tegen loonsverlaging. Om deze ontslagen en uitgesloten werknemers op te vangen richt Ariëns met 60.000 gulden geleend geld de coöperatieve weverij "De Eendracht" op. Met deze productiecoöperatie wil hij een van zijn lievelingsideeën in praktijk brengen. Ondanks zijn grote inspanning en persoonlijke offers wordt het een fiasco. Er ontbreekt leiding, ervaring en kapitaal. Er moet worden begonnen zonder klantenkring. Ariëns moet aflossen maar kan dat niet. Een rondreis van Ariëns in het zuiden langs een aantal groot industriëlen brengt slechts 20.000 op. Het bedrijf moet worden verkocht voor 16.000 gulden. Om de rest van zijn schuld te voldoen moet hij zelfs de kelk verkopen die hij van zijn familie

heeft gekregen bij zijn inwijding. De gebeurtenissen knakken Ariëns, maar breken hem niet. Hij is betrokken bij de oprichting van het weekblad "De Katholieke Werkman" waar hij ook tot 1897 redacteur van is. Ariëns trekt ten strijde tegen het drankmisbruik, waarvoor in 1895 het Kruisverbond wordt opgericht, met als orgaan "De Kruisbanier" waar hij ook de redactie voor voert.

In de jaren '90 loopt de invloed van Ariëns op de katholieke arbeidersbeweging terug. Het op zijn initiatief opgerichte interconfessionele katoenbewerdersbond "Unitas" komt op dood spoor. De Katholieke Werkman gaat over in andere handen en de opkomende landelijke- en diocesane verbanden komen steeds meer onder bisschoppelijke curatele. Met de nieuwe bisschop kan Ariëns minder goed uit de voeten dan met diens voorganger en financieel is hij aan de grond geraakt door het experiment met de productiecoöperatie. Na zijn vertrek uit Enschede en zijn benoeming in Steenderen in 1901, door velen gezien als een verbanning, heeft Ariëns zich niet meer rechtstreeks met de katholieke arbeidersbeweging bemoeid. Wel wordt hij nog veelvuldig tot aan de Eerste Wereldoorlog door katholieke vakbondsleiders geraadpleegd en ook door andere priesters met een functie van geestelijk adviseur in de beweging. De vooraanstaande rol van Alphons Ariëns inzake de arbeidersbeweging is min of meer uitgespeeld en na zijn 40 jarig priesterfeest in 1922 gaat hij de vergetelheid in. Ariëns wordt ziek en moet op doktersadvies rust houden. In 1926 vraagt hij ontslag als pastoor. In 1927 volgt nog een opleving en maakt Ariëns een reis naar Vlaanderen. De opleving is slechts van korte duur. Op 7 augustus 1928 overlijdt de man die altijd twijfelde, zijn eigen materiële voorspoed had weggegeven, maar de wegbereider was geweest voor de organisatie van de katholieke arbeider. Ik heb na mijn god en mijn kerk niets zo lief als de katholieke arbeidersbeweging heeft hij eens gezegd. Het zou een mooi en goed grafschrift zijn geweest. Op zijn grafsteen mocht echter niets anders worden vermeld dan:

"Ariëns, priester"

Alphons Ariëns bescheiden zelfs tot in de dood.

ALPHONS ARIENS IN GAANDEREN.

Kort na de oprichting van het RKWV in Gaanderen komt Ariëns naar Gaanderen om te spreken over de noodzaak van organisatie. Dat het na de feitelijke oprichting van het RKWV Gaanderen plaats vindt maken we op uit het verhaal van Ariëns zelf. 6 Maart 1894 is derhalve niet de feitelijke oprichtingsdatum. De feitelijke oprichting moet kort daarvoor hebben plaats gevonden. Om het historische feit dat Ariëns honderd jaar geleden sprak aan de wieg van de afdeling Gaanderen en vanwege de spiegel van de tijd die Ariëns rede toch ook is drukken we de rede van Ariëns onverkort af. We drukken het af in de oorspronkelijke spelling, omdat dat het beste de sfeer overbrengt.

— — —

Lezing gehouden te Gaanderen den 6^e Maart 1894.

I Waarom hebt gij goed gedaan met een Vereeniging in het leven te roepen?

II Hoe zal die goede daad voltooid en bevestigd worden?

Mijne Heeren en Vrienden!

Indien de Zeereerwaarde herder¹ dezer gemeente mijn wensch vervuld heeft, dan heeft hij Uw bestuur verzocht, geen hooge eischen te stellen aan den spreker van deze avond. Ik ben eigenlijk in de val geloopt. Een paar woorden, zoo los zonder veel nadenken daarheen geworpen, zijn voor mijn vriend Bruggeman² het hout geweest, waaruit hij in een ommezien een spreekgestoelte voor mij hier in elkaar heeft geslagen, voor mij, die de eene uitnoodiging na de andere voor andere plaatsen reeds met aandrang van de hand had gewezen. Wat moest ik beginnen? Gaanderen had mij te veel genoeg verschaft met zijn wakker optreden, toen het, hoe klein ook, besloot eene vereeniging op te richten, dan dat ik mocht afslaan. Alleen reeds dankbaarheid stelde mij ten plicht Uwe vereerende belangstelling niet teleur te stellen.

Ik hoop nu echter ook, dat gij bescheiden zult wezen. Ik heb maar een klein valiesje bij me, in de trant van die rondtrekkende marskramers, die den buitenman met een doosje pennen en een potlood, een pak naalden en sajete ver boven den prijs gelukkig maken. 't Is niet veel, maar als ieder zijn best doet, als ieder geeft, wat hij heeft, en we zijn verenigd. Mijne Vrienden dan kunnen we toch nog veel goeds in de wereld tot stand brengen.

Ik ben zoo van zelf op het stokpaardje gekomen, dat we dezen avond berijden zullen: het verenigingsleven. Ik heb hier gelukkig niet op de bazuin te blazen, en als op zoo menige plaats te roepen: Staat op dooden en komt tot het volle leven, dat de Vereeniging alleen u bieden kan. Als een jonge leeuw is Gaanderen zelf opgesprongen; het heeft de legerstede waarop "Rust roest" staat geschreven, door eigen aandrifft verlaten. Een teeken van jeugdig vuur, dat het best voor de toekomst belooft!

Maar wat ge gedaan hebt, Mijne Heeren en Vrienden, mij dunkt, dat hebt ge toch min of meer onbewust gedaan. Ge hadt een instinctmatig gevoel, dat het niet bij het oude kon blijven, dat gij den nieuwe weg van het Vereenigingsleven op moest, maar gij zaagt toch waarschijnlijk niet klaar, als het goede en grootsche, dat op dien weg te vinden was. Een allicht lag er nog een zekere nevel over de wijze waarop dat vereenigingsleven gedreven moest worden. Een vandaar dat ik mij voorgenomen heb U uiteen te zetten:

I^o Waarom gij inderdaad zoo'n goed werk deed, toen gij zeidet: laten wij ons verenigen; en

II° Hoe dat goede werk moet bekroond en bevestigd worden, opdat gij werkelijk dat groote doel zult bereiken.

---

¹ Henricus Storkhorst (1836-1908), pastoor te Gaanderen (1878-1908)

² G. Bruggeman (1859-1928) Oorspronkelijk letterzetter van beroep, later drukker in Oldenzaal en oprichter van het weekblad Oldenzaal en Omstreken in 1885. De Katholieke Werkman wordt op zijn persen gedrukt, het eerste jaar gratis.

I

Als wij een paar eeuwen terugdenken in den tijd, dat onze steden ontstonden, dan zien we onze Moeder de H. Kerk met zorgvuldige moederliefde een wakend oog houden op het stedelijke huishouden, opdat alles zich ontwikkelde dat de welvaart zooveel mogelijk het deel van alle burgers worde. Wij zien in het midden van de [stad] eene kerk verrijzen. Dat op de eerste plaats, want men was nog niet zoover als tegenwoordig gekomen, nu velen meenen het buiten Onzen Lieven Heer te kunnen stellen. Allen droegen daartoe naar vermogen [bij]. Men was mild met zijn gaven. Voor Gods huis werd het beste niet te mooi geacht en daar onder de kloosterlingen knappe bouwmeesters zaten, verreezen de kerkgebouwen zoo sierlijk en stevig uit den grond, dat de menschen er tegenwoordig met trots en verbazing naar opzien.

Om de kerk zien we een vrij groot plein. Waar de boer zijn boter aan de markt kan brengen, of ook eenmaal 's jaars vreemde handelslui over zee aangebrachte specerijen van het Oosten, Vlaamsche kanten of Venetiaansch glaswerk komen uitstallen. Daaromheen de straten der stad met de woningen harer poorters of burgers, die er alle wel niet rijk uitzien - dat hoeft ook niet - maar die in het algemeen welvaart vertonen.

Wie zijn die burgers? Dat zijn werklieden. Timmerlieden en smeden, en schilders, wevers en spinners, slaggers en bakkers, schoen- en kleermakers. Die burgers, werklieden hebben verschillende woningen. Die woningen der meesters, die zelf de baas zijn, zijn rijker, want er zijn standen. De mannen van elk vak zijn onder elkaar nauw vereenigd. Bovenaan staan de meesters, daaronder de gezellen die hun vak goed verstaan, daaronder de leerlingen. In elk vak zijn dus standen, maar al die standen zijn nauw verbonden en vormen allen te zamen: het gilde, het Timmergilde, het smidsgilde, het schoenmakersgilde enz. Aan de spits van elk vak staat de deken als eerste der meesters.

De werklieden van elk vak vormden alzoo een vasten ring, een afgerond geheel. En al deze ringen te zamen vormden niet een lagere stand onder de burgerij, maar vormden zelf de burgerij.

Hadden die gildebroeders welvaart? Zeer zeker. Ze bepaalden onder elkaar, hoeveel de stukken die ze maakten, moesten kosten. Op de eerste plaats werd er voor gezorgd, dat de werkman er een goed loon uithaalde, waarvan hij met vrouw en kinderen goed kon leven. In den algemeenen regel was de werkplaats van den meester ook den winkel. Hij verkocht zijn tafels en stoelen of kachels niet aan groote winkels en magazijnen, maar was er zelf winkelier bij. De meester kreeg in den regel het dubbele loon van een gewoon werkman. Zoo was er altijd een goede winst op den arbeid en werd de winst gelijkmatig verdeeld.

Er zat zooveel aan, dat niet alleen voor den werkman in zijn gezonde dagen, maar ook in zijn zieke gezorgd kon worden. Door een kleine geldstorting, die van zijn loon best afkon, was hij gevrijwaard tegen ellende. Niet zelden krijgen de dochters van arme broeders een bruidsschat. Ja, zoo goed voorzien waren vele kassen dat er overvloed was, zoodat tal van ongelukkigen buiten den kring, inrichtingen voor melaatschen en ziekenhuizen, ruimschoots door hen bedacht worden.

Hadden zij ook invloed die mannen? Dat zou ik gelooven! Soms te véél, daar namelijk waar alleen een lid van het gilde stemrecht had, maar overal konden zij meespreken in de belangen der gemeente. Zij hadden een zeer grooten invloed op de keuze der gemeente-overheden. Een heel aardig voorbeeld is ons gegeven in Dinant. Daar waren de burgers in drie klassen verdeeld: 1e de hoogere burgers; 2e de koperslaggers, die het belangrijkste werkmansgilde uitmaakten; 3e de leden der overige ambachten. De twee eerste groepen benoemden ieder negen raadsleden, de derde twaalf.

Ge begrijpt, wat een opgewekt en vroolijk leven die gilden gaven, Fier op hun ambacht, hun arbeid, waarin zij uitmunten als knappe werklui; fier op hun gilde, waarvan zij géén deel konden uitmaken, wanneer zij niet van oppassend gedrag waren, trokken zij bij feestelijke gelegenheden in processie achter hun wapperende banieren; en naast de schoone, gebrande glazen in de kerken, geschonken door hooge adellijken, prijken even fraaie, met de wapens der gilden.

Nu honderd jaar geleden werd opeens een pennestreek gehaald door al die gilden. De werklieden mochten er niet meer in vereenigingen leven. Die vereenigingen leiden ook hun banden aan en de mensch moest heel vrij van alle anderen zich ontwikkelen. Dan zou men zijn talenten kunnen ontwikkelen en allen zouden gelukkig worden. Overal worden vrijheidsbomen geplant en dol van

plezier danste het volk daaromheen.

Wat is er echter in werkelijkheid van geworden? Dat weet gij allen, Mijne Vrienden. Stelt U voor, dat men U allen op één lijn plaatst, en 500 meter verder een tweede lijn trekt, belegd met goud genoeg om u allen gelukkig te maken.

Als men dan zegt: nu vooruit, ge zijt vrij om te nemen zooveel ge maar wilt, daar komt de allervlugste al heel spoedig aan en heeft al zijn deel als de tweede er is, een derde en vierde krijgen ook nog wat mee, maar als de anderen aankomen, dan zijn de gouden tientjes gevlogen.

Zoo is het ook gegaan met de vrijheid van den arbeider, met de opheffing der gilden. In elk vak zijn eenige weinigen omhoog gegaan; de anderen hebben niet alleen geen goud, ook geen zilver gevonden; zij hebben niets als wat koperen centen gegrepen. Vandaar op het oogenblik eenige heele rijken, maar lang geen algemene welvaart. Onder de arbeiders die hard werken, zijn er duizenden die nauwelijks een stuk droog brood hebben; tienduizenden die brood hebben, maar niet meer; weinigen die een flink bestaan hebben. De centen die voor een ziekenfonds uitgekeerd worden, zijn voor menige arbeidersbeurs een heel bezwaar.

En wat hebben de werklieden te zeggen? Hebben ze nog invloed als vroeger? Niets daarvan. De gemeenten zijn tot dusver bestuurd zonder hun medewerking. De rijkdom zit in handen van weinig menschen: de overgrootste meerderheid heeft een kommervol bestaan. De macht in de Tweede Kamer en in de Gemeenteraden berust ook in handen van die weinigen, de overgrootste meerderheid heeft niets te zeggen (Encycliek)³.

Dat is een heel ongezonde toestand, net zoo ongezond als die van een mensch met een groot opgezet hoofd, maar met heel weinig bloed in borst en voeten. En het is plicht van ieder onzer om dien toestand te veranderen; den rijkdom weer te trekken naar beneden, zoodat er welvaart kome, een teugel aan te leggen aan die machthebbenden, opdat zij niet meer alleen naar eigen meening den staat, de provincie, de gemeenten besturen, maar allen laten meespreken.

Welnu, Mijne Heren en Vrienden, op den dag dat gij gezegd hebt: laten wij ons vereenigen, toen hebt gij met andere woorden gezegd: laten wij ons best doen om dat te bewerkstelligen en aldus dien ouden, gezonden toestand terug te krijgen. Laten wij onze armen aan de'raderen zetten en met kracht den wagen in het goede spoor trekken. Ik weet wel, dat gaat zoo gemakkelijk niet: een stand van zaken, die honderd jaren tijds heeft gehad om zich in te leven en die vergroeid is met allerlei tegenstrijdige persoonlijke belangen, zulk een toestand verandert men niet in acht dagen. Maar toch, daar moet het heen; dat is het doel der werkliedenvereeniging: de welvaart meer algemeen te maken, bepaaldelijk de werklieden helpen tot een loon, waarbij zij niet slechts kunnen leven, maar goed leven, waarvan zij het noodige kunnen afnemen voor ziekte en voor den oude dag: - en ook: hun een passende invloed bezorgen op den algemeenen gang van zaken.

Dat is het Beloofde Land, waar wij heen trekken. Een vereeniging die zich dat niet voorstelt is niet de vereeniging van onzen tijd: kan geen bolwerk zijn tegen den socialistischen stroom, en is ook niet een vereeniging, zoals onze H. Vader zich voorstelt. Zullen wij nu veertig jaren noodig hebben om er binnen te trekken? Dat willen wij niet hopen, maar de Engelsche arbeiders hebben al veel langer gestreden, en al zouden wij ook twee maal zoo lang moeten strijden, de prijs der overwinning is het wel waard.

De Vereeniging moet stap voor stap veroveren, en tegelijk optreden als barmhartig Samaritaan, die met christelijke liefde de wonden geneest, door ziekte, werkeloosheid, of anderen nood aan hare leden geslagen. Zoolang het volle zonnelicht niet straalt op den arbeidenden stand, is het al veel, dat telkens een zonnestraal valt door een enkele ruit.

II

Hoe zal nu Uwe goede daad bevestigd en voltooid worden? Mijne Heeren en Vrienden. Het volk der oude gilden was een geheel ander volk dan wij. De ambachtsman, de smid, de timmerman kon zich niet voorstellen alleen door het leven te gaan. Hij voelde zich lid van een groot korps, zijn gilde. Hij

---

³ Leo XIII, *Rerum Novarum*

voelde zich niet alleen een mensch met een onsterfelijke ziel, die hij door persoonlijke arbeid moest zalig maken. Niet alleen huisvader, die belast was door God met den plicht om voor vrouw en kinderen te werken. Hij voelde zich tevens lid van één groot korps, een deel van de groote familie der smeden, der timmerlieden, der wevers of touwslagers, geroepen om met en voor al zijn gildebroeders te werken, voor de eer van het ambacht, de zwakken onder hen te steunen, feest te vieren met de gezonden op blijde dagen; hij zette fier de borstkas uit, wanneer hij in grootsche optochten voortschreed achter het zijden gildevaandel waarop zijn patroonheilige of zaag en houweel waren afgebeeld.

Voelt ge wel dat het andere menschen waren? Welnu, de Vereeniging moet zulke menschen weer zien te maken, nieuwerwetsche gildebroeders, die zeggen en met heel hun hart zeggen: komt laten we werken allen voor elkaar; mannen, die wanneer een van hun medewerklieden gekrenkt wordt, als één man voor hem in de bres springen, om hun herstel van recht te verkrijgen. Mannen die er genoegen in vinden, om wanneer er eenigen ziek zijn, iets af te zonderen van hun schamele verdiensten om daarmee de nog zwakkeren te steunen. Mannen, die niet zeggen als voorheen: ieder voor zich en God voor ons allen, maar - onder den zegen van Hem die alles voor allen is geworden, steeds de handen uit de mouw steken, om niet alleen zich zelf en hun huisgezin, maar alle medearbeiders gelukkig te maken.

Als een Vereeniging dat doet, dan heeft zij den grondslag gelegd voor alle goede zaken, waarvan ik boven gesproken heb. Bouwt dan maar voort: het goed verstand van het bestuur zal U verder helpen. Ge zult dan ontzettend veel goeds tot stand brengen in Gaanderen en gij of Uwe kinderen trekt zeker het Beloofde Land binnen.

SMELTEN, SMOLT, GESMOLTEN

In de Liemers en Achterhoek is van oudsher sprake van ijzerwinning. In de Liemers wordt gebruik gemaakt van het voorkomen van klapperstenen ook wel ijzernieren genoemd. Op diverse plaatsen in de Liemers zijn slakken aangetroffen die wijzen op primitieve ijzermelterijen. De niervormige klapperstenen hebben de grote van een aardappel en bestaan uit een ijzerhoudende huid om een losliggende lemen kern.

Met behulp van kleine smeltovens - renhaarden - wordt uit de klapperstenen ijzer gewonnen. Renhaarden zijn met lucht aangeblazen houtskoolhaarden of veldovens. Ze worden gebruikt vanaf de prehistorie tot aan het einde van de middeleeuwen om smeedbaar ijzer te maken uit erts.

De naam stamt van het Duitse woord "rinnen" wat het wegvloeien van slak aanduidt. De oorspronkelijke kuil in de grond groeit in de loop der tijden uit tot een wat hogere oven. De oven wordt aangeblazen door natuurlijke trek of met behulp van eenvoudige blaasbalgen om een hogere temperatuur te kunnen bereiken. Nadat het blaaswerk door waterkracht wordt aangedreven wordt de oven hoger en groeit uit tot een Schachtoven welk een voorloper van de Hoogoven is.

Na de invoering, aan het eind van de twaalfde eeuw, van waterkracht voor de blaasbalg kan de temperatuur in de oven zodanig toenemen dat er gesmolten ijzer uit de oven kan komen. Het aldus gewonnen ijzer heeft zoveel koolstof opgenomen dat het niet meer smeedbaar is. Het kan echter wel als gietijzer in zandvormen worden uitgegoten. In feite is hiermee de grondslag gelegd voor de hoogoven.

De blaasinrichting moet men zich als volgt voorstellen. Twee vierkante houten bakken met een open onderkant die beurtelings naar beneden worden geduwd in een bak met water. De bakken bezitten aan de bovenzijde een naar binnen gerichte klep. Bij het opheffen wordt de door de kleppen naar binnen gelaten lucht door twee leren buizen geperst naar de blaaspijp in de oven. Per minuut wordt op deze wijze 17 á 21 m³ lucht in de oven geblazen.

De oven is circa 6 meter hoog. Over een oplopende houten brug wordt bij het begin van de werkzaamheden de oven geheel met houtskool gevuld en vervolgens aangestoken. Is de oven eenmaal op temperatuur gekomen en de houtskool tot een bepaalde hoogte in de ovenschacht weggezakt, dan wordt hij laag om laag gevuld met ijzeroer, vermengd met kalksteen en houtskool. Het oer is met de hand kleiner geslagen en in de beek gewassen. Zo begint de campagne en als het goed verloopt dan weet men met behulp van de blaasbalg de temperatuur zo op te voeren dat het oer begint te smelten en als vloeibaar ijzer kan worden afgetapt.

De ijzerindustrie die gebruik maakt van oer is van jongere datum namelijk eind zeventiende eeuw. De ijzerhut in Gaanderen wordt gesticht in 1689, op de plaats- en als voortzetting van de oude kloostermolens die daar al enige eeuwen in bedrijf is. Men kan de lotgevallen van deze industrie volgen uit de protocollen en geschriften van de stad Doetinchem. Volgens overleveringen van omwonenden moet de ijzerhut gelegen hebben op de zuidelijke oeverrand van de Bielheimerbeek ten westen van de brug in de weg Doetinchem-Gaanderen. De Gaanderse molen bestond reeds voor 1285, want in dat jaar wordt aan het klooster Bethlehem toestemming verleend de weg, die langs de molen loopt, af te sluiten vanwege het gevaar.

In augustus 1689 krijgt de Rotterdammer Josuas Olmius, die tot de ontdekking is gekomen dat langs de oostelijke beken van Gelderland en Overijssel "ijzeroer" voorkomt, toestemming van de magistraat van Doetinchem, om:

"in die jurisdictie van deze stadt sall mogen delven en uyt laten graven soodaenich minerael of oersteen als hij daarin sall koomen te vinden, dienstich om iser en diergelijcke daer van te doen maeken en gieten en ten behoeve van dien een watermole sall mogen leggen op de Belhelmer beeck".

In 1794 wordt de IJzermolen verplaatst naar Laag-Keppel. Het bedrijf aan de Bielheimerbeek blijft nog tot 1810 in bedrijf als leverancier van ruwijzer.

Oer van goede kwaliteit wordt gewonnen in uitgestrekte lagen van 25 tot 60 cm dikte op een diepte van 25 à 50 cm op de heidevelden en langs de beken in de Achterhoek. De winning van oer heeft tot in het vierde kwartaal van de 19e eeuw plaatsgevonden. Uitputting van de beschikbare voorraden en de invoer van gietijzer uit het buitenland maakt aan de oer-winning een einde.

Oer, ook moerasijzererts of ijzeroer genaamd, komt wellicht samen met het Engelse woord "Ore" als in "bog-ore" wat moerasijzererts betekent. Oer is een ondiepe vorming van roodbruin gehydrateerd ijzeroxide in drassige beekdalen van o.a. Gelderland en Overijssel. De aanwezigheid van weide-oer of moeras-oer houdt verband met de natuurlijke bodemgesteldheid. Ijzeroer zet zich af in stilstaand water, of een moerassige bodem. Het beste oer, 'roodblek', komt uit de gemeente Vorden en Hengelo en uit de buurtschap Voorst onder Gendringen. Het wordt gedolven voor ijzersmelterijen en soms voor ontzwaveling van steenkoolgas. Vroeger is het ook gebruikt voor verffabrikage (okerbereiding). Het delven van het oer is zware lichamelijke arbeid. Met de schop moet de laag oer worden blootgelegd en daarna met een houweel worden stukgeslagen. De zware brokken worden met mankracht op een wagen geladen voor transport naar de ijzermolen. Het transport is door de onverharde wegen bijna ondoenlijk. Het oerdelven moet in de zomermaanden gebeuren. Door vorst en hoog water in de winter kan er niet worden gedolven.

De voor de ijzergieterij benodigde houtskool wordt geleverd door de kolenbranders. Het kolenbranden is, als seizoenswerk, een bijverdienste voor de boeren; de periode voor het bereiden van houtskool loopt van juni tot september. Gebruikt wordt elzen-, berken-, en eikenhout, dat in rokende meilers tot verkoling wordt gebracht door verhitting onder afsluiting van zuurstof. In najaar en winter wordt deze houtskool met paard en wagen afgeleverd aan de grootste afnemers, de ijzersmelterijen. De kolenbranders leveren hieraan graag, want de ijzerhutten kunnen elke houtsoort gebruiken, zelfs van gerooide stompen terwijl andere afnemers vaak speciale eisen stellen. Het hout dat gebruikt wordt moet een bepaalde lengte hebben en goed droog zijn. Het wordt opgestapeld rond een door dikke palen gevormde open ruimte, waarbinnen enig stro is gelegd.

De stapel krijgt veelal een doorsnee van 5 el en 3 palm ($5 \times 69 + 3 \times 10 = 375$ cm.). Is het hout netjes gestapeld, dan wordt de hoop afgedekt met plaggen. De hoop wordt in brand gestoken door het vuurkanaal dat door de stapel heen van buitenaf is uitgespaard naar de open ruimte binnenin. Eerst vat het stro vlam en vervolgens wordt er voortdurend droog hout naar binnen gegooid. Later hoeft dat nog maar een enkele keer per dag te gebeuren. Door de dunne plaggenlaag begint dan langzamerhand rook omhoog te kringelen. Met behulp van tochtgaten wordt het vuur alnaargelang de windrichting geregeld.

Zodra de rook witachtig wordt, weet de brander dat de hoop "gaar", d.w.z. goed dóórgebrand is. De hoop wordt dan volledig afgedekt met een dikke laag plaggen, ongeveer 6 palm dik (60cm.). Er mag nu geen lucht meer bij kunnen komen, zodat het vuur verstikt. De hoop koelt af en blijft zo liggen tot ze is verkocht.

De kalksteen die voor het smelten als toeslag wordt gebruikt komt ook deels uit de Achterhoek en wel uit een groeve tussen Winterswijk en Odink. De kalk wordt toegevoegd "om den ijzerstof te doen schuimen", dat wil zeggen de schadelijke bestanddelen van de oer- klei en kiezelzuur - te binden waardoor de slak "ijzerschuim" genoemd komt bovendrijven.

De economische invloed van "de Hutten" is in een wijde omgeving merkbaar zowel vanwege het afgraven van de oerbanken, waardoor een aanzienlijke betere landbouwgrond vrijkomt, als door het houtskoolbranden ter voorziening in de grote hoeveelheden brandstof. Het verschaft velen een bestaan ook al door de grote transporten die voor het aanvoeren van erts en kool en voor het afvoeren

van de producten nodig zijn.

In de "statistieke beschrijving van Gelderland" verschenen in 1826, worden de drie ijzerhutten, in de Achterhoek, Van der Horst & Abersson in Keppel, Diepenbrock & Reigers in Ulft en de in 1821 opgerichte Van Raesfeld, De Both & Co. op de grens van Terborg en Gaanderen - in volle werking beschreven. De "Hut" in Gaanderen, het latere Vulcaansoord telt na oprichting 15 arbeiders en in 1855 65. Het bedrijf levert in aanvang onder meer slijpschijven voor de diamantindustrie in Amsterdam.

De vraag naar en het assortiment van gietijzeren producten neemt in de negentiende eeuw enorm toe. Naast oorlogstuig komt er vooral vraag naar huishoudelijke artikelen: haardplaten, potterie en siergietwerk. De groei van de steden en de ontwikkeling van de infrastructuur vraagt om toepassing van moderne materiaal en gietijzer kan daarin voorzien. De steden krijgen straatverlichting. Lantaarnpalen, gasleidingen, riolering, putdeksels en postbussen vinden hun plaats en vormen de rijke collectie aan straatmeubilair. Aan het einde van de negentiende eeuw komt daar de groei aan export naar Nederlands-Indië nog bij.

Elke ijzerhut kan per dag een houtskoolhoop van middelmatige grootte kostende 60 à 80 gulden verstoken. In een campagne van 7 à 9 maanden per jaar wordt er dus voor 15.000 à 20.000 gulden aan houtskool verbruikt. Bovendien verwerken zij ieder per jaar ongeveer 10.000.000 kg erts, dat afgegraven wordt uit de oerbanken in de omstreken van Vorden en Hengelo, in de buurtschap Voorst onder Gendringen en uit Anholterbroek bij Dinxperlo. Gedeeltelijk geschiedt het afgraven en het vervoer per schuit of wagen naar de smelterijen voor rekening van de ijzerbedrijven, maar grotendeels verrichten de boeren dit werk en het transport met hun karren voor eigen onderneming, waarbij zij per vat afgeleverd ijzeroer betaald worden. Op die manier maken ze ook in het winterseizoen hun krachten en paarden productief.

Behalve de oergravers, de houtskoolbranders, en de kar- en schuitenvoerders voor het transport, vinden, tijdens de acht maanden die een campagnetijd ongeveer duurt, 30 à 40 arbeiders geregeld werk op de fabriek. Elk bedrijf produceert, naar de schatting van de eerder genoemde statistische beschrijving, 250.000 à 400.000 kg per jaar aan ijzerwerk: deels ruwe blokken, maar meest gegoten stukken. Deze worden naar alle delen van het land verkocht en daartoe meest met kleine aken de Oude IJssel af verscheept en te Doesburg voor het verdere vervoer verladen in rivierschepen. Alleen de hut in Ulft wacht gewoonlijk een hoge waterstand in de Oude IJssel af, om haar produkten direct naar Holland te kunnen verscheppen.

Omstreeks het midden van de negentiende eeuw worden een tweetal verbeteringen in de techniek van de smelterijen aangebracht. De eerste is het aanblazen met voorverwarmde lucht, dat een belangrijke besparing op de brandstof veroorzaakt, de tweede is het gebruik van de stoommachine ter vervanging van het waterrad. Bij de DRU in 1850 en bij Vulcaansoord in 1857.

Het gebruik van ijzeroer als grondstof en van houtskool als brandstof wordt te duur, juist omdat de stoommachine elders grotere mogelijkheden voor productie geeft. De houtskool stijgt voortdurend in prijs, door de grote vraag er naar en de oerbanken in de naaste omgeving raken uitgeput, zodat men het oer bij Groenlo en Eibergen en zelfs tot Raalte toe moet afgraven. De vestigingsfactoren, oer en waterkracht, die het bestaan van de ijzersmelterijen bepalen zijn derhalve verdwenen. In de jaren na 1870 heeft de een na de ander de winning van ijzer uit oer moeten opgeven en de hoogoven gedoofd, als laatste die te Ulft in 1890.

Aan de ongeveer twee eeuwen oude ijzerwinningsindustrie is een eind gekomen. Dat de ondernemingen waarin zij zich ontwikkeld heeft zijn gebleven, zij het met andere productie, vindt hoofdzakelijk zijn oorzaak bij de eigenaren die er geen voordeel in zien de productie installaties naar elders te verplaatsen. Het ruwe gietijzer en ook de gietcokes moet voortaan van elders worden

aangevoerd. Voor het functioneren als gieterij heeft dit geen grote bezwaren wat wel bewezen wordt door de vestiging van nieuwe gieterijen die hun basis niet vinden in de ijzerwinning. Naast de Hutten in Keppel, Ulft en Gaanderen worden in de tweede helft van de 19e eeuw gieterijen gevestigd in Doesburg (Ubbink nu Doesburgse ijzergieterij), Doetinchem (nu Vulcanus), Terborg (Lovink) en in Ulft (Becking & Bongers).

HARD VOOR WEINIG.

Van de werkzaamheden van het RKWV en van de afdeling van Sint Eloy van voor de tweede wereldoorlog weten we zeer weinig. Slechts uit fragmenten uit wat anderen hebben opgeschreven kunnen we ons een beeld vormen van hetgeen in Gaanderen heeft plaatsgevonden in en door de afdeling. Over rechtstreekse bronnen beschikken we niet. We weten zelfs niet wie de eerste bestuurders waren van het RKWV en van Sint Eloy weten we dat slechts van een enkeling. Slechts enkele namen uit de notulen boeken van na 1945 doordat in jubileumjaren een enkele oprichter die dan ook wordt genoemd op de vergadering present is. De belangrijkste bron om uit te putten zijn vaak de notulenboeken. Deze boeken - zeker in de beginjaren - vaak met grote vlijt bijgehouden, soms zelfs in duplo - een klad en een net - zijn samen met andere bescheiden van de afdeling verbrand in het eerste oorlogsjaar om te zorgen dat ze niet in handen van de bezetter kunnen vallen. Onder welke omstandigheden werknemers in Gaanderen werkten weten we iets. Meestal overigens ook weer uit wat anderen hebben opgeschreven.

De arbeidstijden zijn in het laatste decennium van de vorige eeuw lang. De werknemers op de "hutte" begonnen 's morgens om half zes. Het werk ging door - als er niet ook nog moest worden overgewerkt - tot zeven uur 's avonds. Op Vulcaansoord werkten er in die tijd zo'n 500 mensen. De werkgelegenheid is derhalve niet alleen van belang voor Gaanderen en Terborg maar ook voor verder weg liggende plaatsen als Silvolde, Azewijn, Zeddam en Doetinchem. Het volk wat in Doetinchem woont verzamelt zich op de plek waar nu het stadhuis staat. Het gaat om een flinke ploeg soms wel tot zestig man groot. In colonne, in rijen van vier wordt dan over de rijksweg "opgetrokken" naar de fabriek. Op de keien maken zoveel klompen een behoorlijk kabaal. De aantocht van de "klompenpatrouille" betekent in Gaanderen dat de dag al weer volop is begonnen en dat het de hoogste tijd is om naar de fabriek te gaan. Te laat komen wordt beboet. Weliswaar worden de boetes gestort in het ziekenfonds maar het vermindert wel het inkomen en het is toch al geen vetpot. Voorkomen van boete is dus de boodschap. De werknemers die in Gaanderen en Terborg wonen eten tussen de middag thuis in de schaft die anderhalf uur duurt. Diegene die verderaf wonen is het lot beschoren over te blijven op de fabriek.

Een werkdag van 11 uur en nog is dat niet altijd genoeg. De staking in 1888 is een gevolg van een opdracht tot overwerk. Het is in februari en het is bitter koud in de fabriekshal. De opdracht om 's nachts door te werken wordt niet opgevolgd en de vormers gaan naar huis. Reden voor de weigering is dat ze al een zeer lange werkdag achter de rug hebben in de kou en er niet nog eens een nacht achteraan kunnen werken. Het overwerk zou 2 á 3 keer in de week moeten plaatsvinden. De volgende ochtend vinden zij de politie aan de poort van de fabriek die hen de toegang tot het bedrijf ontzegt. De aldus ontslagen werknemers gaan naar Ulft en melden zich bij de DRU. Directeur Reigers van de DRU kent hen, omdat hij voorheen directeur was bij Vulcaansoord. Uit mededogen neemt hij hen in dienst. Volgens getuigen verklaringen gaat het om goede en vakbekwame mensen welke op de DRU ook best gebruikt konden worden. Ondanks dat de arbeidsomstandigheden en de arbeidsverhoudingen bij DRU beter zijn gaan na een week of zes-zeven bijna alle ontslagen vormers weer terug in dienst bij Vulcaansoord. Het conflict is bijgelegd en er hoeft geen overwerk meer gepleegd te worden. De reden om terug te keren naar Gaanderen en niet bij DRU te blijven heeft te maken met de woonplaats die voor allen Gaanderen is. Dicht bij huis werken is nodig omdat ook de tuin nog bijgehouden moet worden.

In 1900 zijn de arbeidstijden al wat beter. Er wordt 11 uur per dag gewerkt. Een werkweek bedraagt derhalve 66 uur. Ten opzichte van een aantal jaren daarvoor een arbeidstijd verkorting van 1 uur per dag. De arbeidsonrust in 1903 - de bekende spoorwegstakingen - had zijn gevolgen op de arbeidsomstandigheden in Nederland. Bij Vulcaansoord worden de arbeidstijden verlaagd tot 58 uur per week. De aanvangstijd wordt 7 uur. De werktijd is van 7 tot 7. Gelet op de schafttijd van 1 uur wordt er dus per dag 10 uur gewerkt. Op zaterdag wordt er korter gewerkt de zogenaamde 'Engelse

zaterdag' om kwart over vier wordt er gestopt.

De eerste collectieve arbeidsovereenkomst (cao) in de metaalindustrie wordt afgesloten in 1919. Deze cao is ook van toepassing bij Vulcaansoord. In deze cao wordt de werktijd teruggebracht tot 55 uur. In de tweede cao van 1920 gaat de werktijd nog verder naar beneden en wel tot 52 uur. In ruim een kwart eeuw zijn de arbeidstijden van 72 uur teruggebracht naar 52 uur.

De lonen zijn laag. Vaak niet meer dan 7 gulden per week. Elke cent kan derhalve worden gebruikt. Jongens die - in het begin van de eeuw - op dertienjarige leeftijd aan het werk gaan bij Vulcaansoord verdienen 3 cent per uur. In 1892 verdient een smid 11 cent per uur gerekend naar een werkweek van 66 uur betekent dat een inkomen van f 7,59. Van dit loon moet voor elke gulden 1 cent worden afgedragen voor het ziekenfonds. Het ziekenfonds keert 60% van het loon uit bij ziekte of twee keer het weekloon bij overlijden.

Een bankwerker verdient 10 cent per uur ofwel f 6,60 per week. Met overwerk kan dat soms oplopen tot f 9 per week. Een zandvormer verdient 14 cent per uur dus ruim f 9 per week. Dat deze lonen niet hoog zijn bewijst een enquête uit 1880. Daaruit blijkt dat een bankwerker in Arnhem tussen de f 7,20 en f 10,50 per week verdient en een smid tussen f 9,20 en f 12,00.

Het loon is laag en bovendien worden er ook nog 'onregelmatigheden' begaan met de uitbetaling. De lonen worden eens per veertien dagen uitbetaald op woensdag. Het gaat daarbij om een loonperiode die de zaterdag voorafgaand aan de woensdag al is beëindigd is. Is er derhalve al een vertraging in de uitbetaling, komt het ook nog voor dat het loon pas op donderdag of zelfs vrijdags wordt uitbetaald. Het loon wordt voor zo'n 50% uitbetaald in Duits geld. In die tijd ook Pruisisch geld genoemd. Uitbetalen in Duits geld is nadelig voor de werknemers omdat ze bij het besteden daarvan, zeker bij kleine aankopen, het valuta verschil niet terug krijgen. Daardoor is er sprake van zo'n 1,5 % verlies aan loon. Voor van Ditzhuijzen, directeur van Vulcaansoord, is dat allemaal heel normaal. In het verhoor van de Staatscommissie in 1892 zegt hij tenminste: "Maar moet ik, die wel verplicht ben Pruisisch geld tegen den vollen koers van Hollandsch geld aan te nemen, dan alweer de schade lijden?" In de handel met Twente en Duitsland wordt veel betaald met Duits geld en bij Vulcaansoord, maar ook bij andere, wordt dat geld dan doorgegeven in het loon van de werknemers. Dat daarmee ook het nadeel wordt doorgegeven deert van Ditzhuijzen kennelijk in het geheel niet.

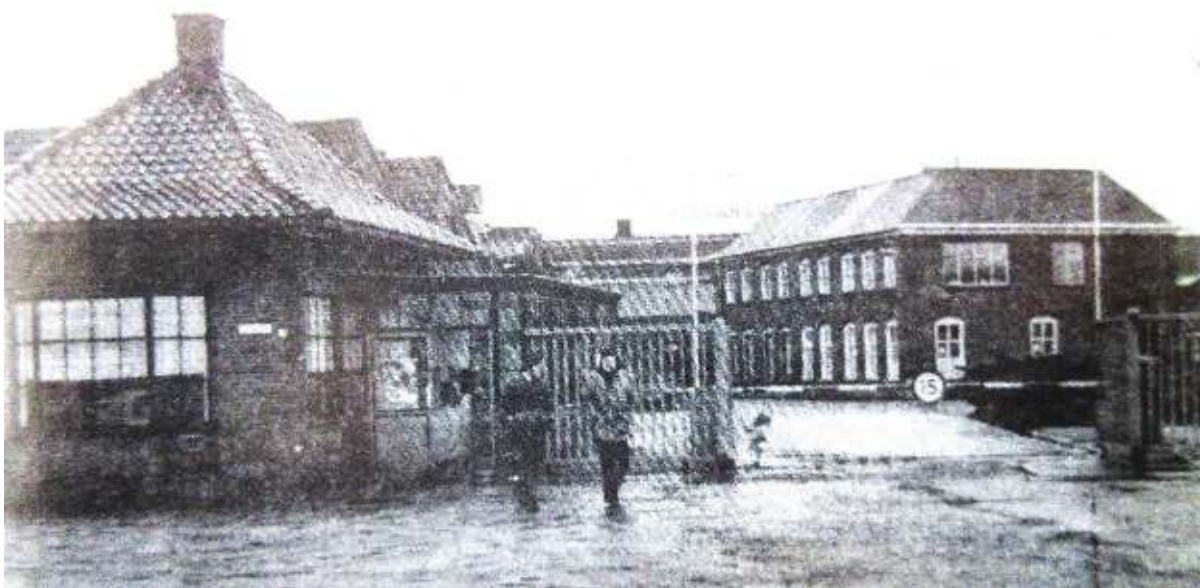
Een aantal werknemers werken op stukloon en in hun loonberekening komen onregelmatigheden voor. En of dat allemaal nog niet genoeg is, is er de dreiging van boetes voor te laat komen, voor verzuim en voor afgekeurd werk.

Van Ditzhuijzen is niet "geliefd" bij zijn personeel en heeft daar een "moeilijke verhouding" mee. De staking van 1888 getuigt daar al van, maar de staking in 1891 doet dat ook. Deze korte staking van twee dagen heeft twee aanleidingen. De eerste aanleiding is dat van Ditzhuijzen heeft besloten dat de vormers voortaan hun eigen gereedschap moeten kopen. Het gaat daarbij met name om de zandvormers, waarvan een enkeling niet goed met zijn zeef omgaat zodat deze te snel kapot is. De gedachten achter het geheel is: als ze het zelf moeten betalen zijn ze er wel zuiniger op. De tweede aanleiding is de ziekenkas. Deze kas is in beheer bij van Ditzhuijzen en de werknemers willen inzicht hebben in het beheer van het geld. De beide aanleidingen hangen met elkaar samen omdat het geld wat betaald moet worden voor het gereedschap in de ziekenkas wordt gestort. De staking staat onder leiding van de zandvormers Johannes Liebrand en Antonius Hendriksen. Beide wonen in Gaanderen en zijn 52 en 51 jaar oud. Beiden getuige voor de Staatscommissie in 1892. De staking wordt na twee dagen beëindigd met een compromis. De vormers betalen voortaan hun eigen gereedschap en het beheer van de ziekenkas gebeurt voortaan door de werknemers zelf. In feiten zijn er na de staking twee ziekenkassen. Een voor de vormers en een voor de anderen in de fabriek. Doordat het gereedschapsgeld van de vormers in de kas wordt gestort menen zij dat ze meer bijdragen dan de andere werknemers en beter af zijn met een eigen kas. Er wordt een bestuur verkozen van 5 á 6 werknemers en een boekhouder. Eens per jaar wordt verantwoording afgelegd waarna het bestuur formeel aftreed, maar terstond herkiesbaar is. De contributie voor de ziekenkas wordt door de bestuursleden opgehaald bij de werknemers. Om dat zorgvuldig te laten gebeuren ontvangt elk van de

leden van het bestuur een deel van het geld van de anderen. Johannes Tangelder in 1892 56 jaar oud, smid van beroep en wonend in Terborg is de eerste boekhouder van de ziekenkas.

Het agrarische karakter van de Achterhoek brengt met zich mee, dat er lang een opmerkelijke wisselwerking bestaat tussen "de hof" en "de fabriek". De eerste werknemers zijn duidelijk van "het land" afkomstig. Voor of in de fabriek werken wordt beschouwd als een welkome aanvulling op de inkomsten. Het oorspronkelijk seizoensmatige karakter van het werk op de hutte versterkt dat alleen maar. Men is niet verzekerd van een regelmatige inkomstenbron bij de fabriek. De "verbondenheid" met de grond blijft lang bestaan en ook nu nog heeft menig werknemer in de Achterhoek een tuin of stukje grond. Dat hebben van een eigen hof blijft een noodzaak omdat het loon laag wordt gehouden. Er wordt bewust gebruik gemaakt door de werkgevers van het feit dat de werknemers een hof hebben. Er blijft dus een noodzaak voor het hebben van een hof omdat de inkomsten te laag zijn en tegelijker tijd wordt het hebben van een hof door werkgevers gebruikt om aan te geven dat verhoging van het loon niet nodig is, men heeft immers ook een hof. Bijzonder dubbelhartig is het dan ook als de werkgevers klagen over het verzuim van de werknemers ten tijde van de oogst.

Reeds eerder is gewezen op het feit dat met de opkomst van de industrie de positie van de werknemers slecht is. Door de geringe inkomsten is er sprake van een voedsel probleem. Aardappelen en brood vormen het hoofdvoedsel. Meelspijzen worden ook gegeten. Boter en kaas worden slechts zeer spaarzaam gebruikt in plaats daarvan worden reuzel en vet gebruikt. Vlees komt zelden of nooit op tafel terwijl fruit eten - ook bij de beter gesitueerden - ongebruikelijk is. Het drankgebruik heeft een zeer zorgelijke omvang. Hoewel het op de hutte streng verboden is - bij betrappen een boete van f 1,00 - wordt er wel gedronken. Van Ditzhuyzen, directeur van Vulcaansoord van 1867 - 1901, deelt aan de staatscommissie in 1892 mee: "Te Terborg wordt op een bevolking van 6 á 7000 inwoners jaarlijks voor f 30.000,- genever gedronken". We mogen aannemen dat dat in Gaanderen niet anders is geweest. De gewone drank voor werknemers is koffie of een zwart vocht wat daarvoor doorgaat. Bier, in eerdere eeuwen de volksdrank, is een weelde artikel geworden en komt onder de uitgave van een werknemer niet voor. Jenever neemt een belangrijke plaats in, niet alleen bij mannen maar ook bij vrouwelijke werknemers. Door het eenzijdige voedsel is de behoefte aan enige prikkeling sterk. De eentonige en uitputtende arbeid, de slechte woning toestanden, de moedeloosheid en het gebrek aan uitzicht op beter, drijft de werknemer naar de jeneverfles.

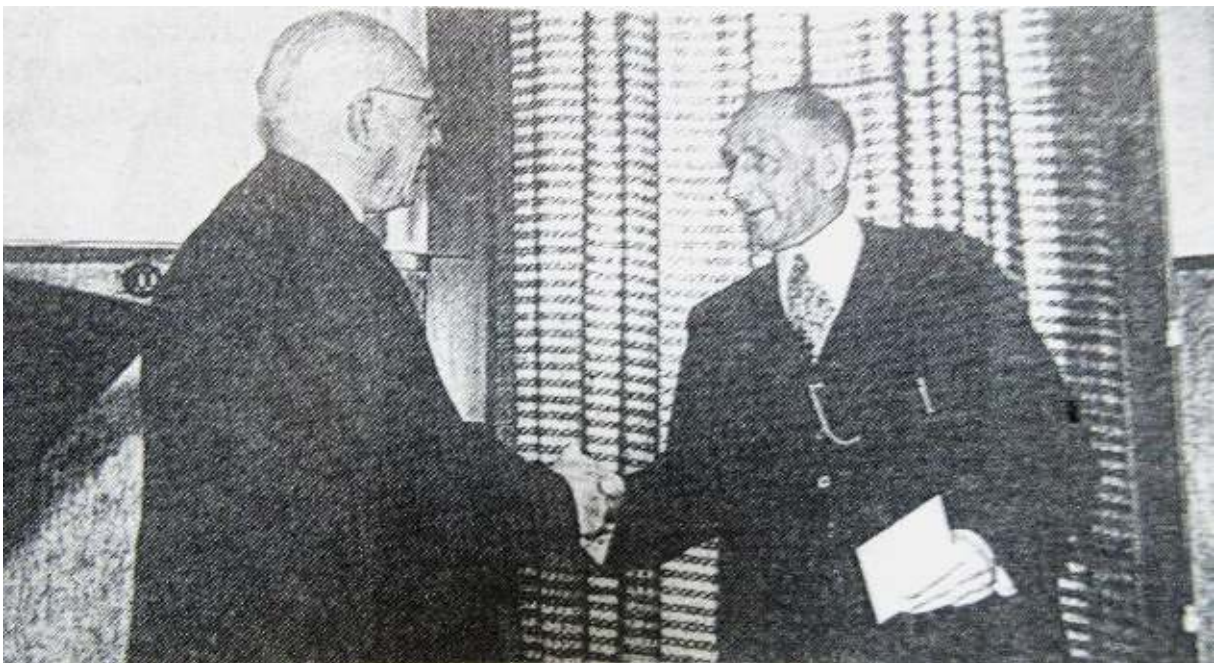

Bij Vulcaansoord is rechtgezet wat krom was; er komt voor de in 1971 ontslagen werknemers alsnog een afvloeiingsregeling.

HERMAN RADSTAKE.

Ondanks het feit dat hij reeds twintig jaar dood is, hij overleed op 17 juli 1974, is Herman Radstake nog steeds een begrip en wordt hij door leden en oud leden van het afdelingsbestuur nog steeds met respect genoemd. Chris Masselink - oud voorzitter - zegt daarvan: "Herman Radstake en Leo Cornelissen waren begrippen. Dat waren mensen waar je niet zomaar omheen kon. Beiden zijn later nog raadslid geweest in Doetinchem. Cornelissen was een felle man, maar ook heel erg kien en kon heel vaak oplossingen aandragen voor problemen". Herman is niet zo fel, maar wel vasthoudend, de uitspraken die over hem worden gedaan bij de diverse jubilea die Herman ten deel vallen zowel in de bond als bij Vulcaansoord getuigen daarvan.

Herman Radstake is geboren op 24 juli 1899. Na het volgen van de lagere school in Doetinchem komt hij op 13 jarige leeftijd, 2 dagen na zijn verjaardag, te werken bij Vulcaansoord. Of hij, zoals zo velen in het poetshok is begonnen is niet duidelijk, maar hij wordt handvormer in de gieterij. De arbeidsomstandigheden bij Vulcaansoord zijn zodanig dat het hem uiteindelijk een paar "stoflongen" oplevert. Hij moet uit de gieterij en wordt te werk gesteld als kwaliteitscontroleur of zoals het toen zo mooi heten "kwaliteitsbewaker". Het vak van vormer blijft hem toch trekken, het bloed kruipt waar het eigenlijk niet gaan kan, wat betekent dat Herman als leermeester betrokken raakt bij de Bemetel-opleiding -leerlingstelsel in de metaalindustrie - op het bedrijf. Hij heeft in die hoedanigheid menig leerling tot vakman opgeleid.

Het bekende raadslid H. Radstake, tevens een gedegen vakbondsman, werd op 26 juli 1952 gehuldigd wegens zijn 40 jarig dienstverband bij Vulcaansoord. Directeur Vergouwen heeft hem de bekende enveloppe overhandigd en feliciteert de jubilaris.

Herman is een van de oprichters van de afdeling Terborg/Gaanderen van de ANMB (de metaalbewerkerbond van het NVV) in 1927. Na enige jaren - in 1932 - wordt hij penningmeester van de afdeling en hij zal dat meer dan 35 jaar blijven. Hoe blijf je 35 jaar penningmeester? Het is een vraag die een journalist van de Metaalkoerier - het weekblad van de ANMB - aan Herman stelt in 1967. Het antwoord typeert hem; "'t Gaat vanzelf en daarom moet je er maar niet teveel trammelant van maken". In het oprichtingsjaar van de afdeling is Herman ook lid geworden van de bond. In 1967 viert hij derhalve naast het feit dat hij 35 jaar penningmeester is ook het feit van 40 jaar lidmaatschap. Herman is een onvermoeid werker op het sociaal maatschappelijk vlak. De lust tot werken uit zich

zowel in zijn vak als vormer bij Vulcaansoord als in de verschillende organen waar hij zitting in heeft. Hij heeft zich het lot van zijn medewerkers aangetrokken en dat heeft hem een rijk leven gegeven al ging dat lang niet altijd via de gemakkelijkste weg. Herman Radstake is een vechter zonder grote woorden maar wel met grote volharding.

Bij het 50 jarig jubileum van Herman bij Vulcaansoord zegt directeur van Wijngaarden over hem: "De stroop zou hij nooit hebben uitgevonden, maar wel de azijn. Radstake is bescheiden van aard, iemand die scherp waarneemt en interesse voor anderen heeft. Nooit denkt hij in de eerste plaats aan zichzelf". Bij het 40 jarig jubileum had hij al het gebruikelijke gouden horloge gekregen van Vulcaansoord, een gouden ketting krijg je erbij bij het 50 jarig jubileum. De werknemers van de gieterij zorgen er echter al bij het 40 jarig jubileum voor dat er ook een ketting is voor het horloge. Het horloge heeft derhalve nu 2 kettingen.

De eerste tien jaren is het werken voor de bond het moeilijkst verteld Herman in de Metaalkoerier in 1967. Bijna alle zaalhouders weigeren vergaderruimte te verhuren. Toch zijn we niet bij de pakken neer gaan zitten. Kunnen we in Gaanderen niet terecht in Terborg kan wel een zaal worden gevonden om met de leden te vergaderen. De crisistijd is voor een penningmeester een zware periode. De werklozen moeten overdag bij de penningmeester aan huis stempelen. De werklozenkas is in die tijd nog aan de bond verbonden. Dat stempelen - in feiten een meldingsplicht - moet dagelijks. Eens per week wordt de steun uitbetaald. Jan Radstake - zoon van Herman - verteld daar over: "Niet alleen vader was daar druk mee maar moeder ook. Er werd op die dagen een tafeltje in de deur gezet. Aan dat tafeltje werd de uitbetaling gedaan. Dat tafeltje heb ik nog lang bewaard maar bij het verhuizen van Gaanderen naar Doetinchem heb ik het weg moeten doen omdat het vol met houtworm zat. Wekelijks ging er een bedrag van ongeveer 1000 gulden over dat tafeltje. Voor de deur kon dat een aardige drukten geven. De leden lagen bij goed weer in het gras op hun beurt te wachten of speelden een spelletje kaart".

Herman is zeer actief bij Vulcaansoord. In 1931 komt hij in de kern. De eerste wet op ondernemingsraden wordt van kracht in 1951. De kern wordt dan ondernemingsraad. Vele jaren is hij van de kern de voorzitter en daarna lid van de ondernemingsraad. Naast zijn werk bij Vulcaansoord en in de bond vindt hij ook nog tijd voor de gemeentepolitiek. Sedert 1946 bekleed hij een raadszetel in de gemeente Doetinchem voor de PvdA. En of dit allemaal nog niet genoeg is is hij ook nog actief in de muziekvereniging "De Vriendschap" in Oosseld waar hij mede oprichter van is.

Herman Radstake een noeste werker die het vertrouwen genoot van zijn collega's en van de leden. Niet iemand die het moest hebben van grote woorden, maar een volhouder, die het uiteindelijk moest afleggen tegen de slopende ziekte die "stoflongen" heet. De foto's van zijn veertig jarig jubileum en zijn vijftig jarig jubileum zijn stille getuigen van de aftakeling die dan reeds heeft plaats gevonden.

Verschillen tussen vroeger en nu? We laten Herman zelf aan het woord bij zijn vijftig jarig jubileum: "De solidariteit was vroeger groter. Als de kern er toen een cent per uur wist bij te krijgen, dan gaf dat meer voldoening dan nu tien gulden per week. Dan moet het twaalf gulden zijn".

Alofs, werknemer bij Vulcaansoord, noemt Radstake, bij diens 40 jarig jubileum, in zijn toespraak namens het personeel:

"EEN GROTE KLEINE MAN"

DE STAKING VAN 1921

Het jaar 1921 is een jaar van economische malaise. De afzet van de gieterijen stagneert - net als die in de meeste bedrijven in de metaalindustrie - en de verkoopprijzen dalen sterk. Vele ondernemingen waren er toe gekomen om omvang en productie steeds te vergroten en er is een hevige concurrentieslag om het marktaandeel. De productieoverschotten worden zelfs onder kostprijs gedumpt. Met name de concurrentie uit Duitsland is door de lagere lonen aldaar en de lage invoerrechten in Nederland hevig. Het hoeft dan ook geen wonder te heten dat de werkgevers in de metaalindustrie naar het middel van loonsverlaging grijpen. Dat de werknemers zich hier tegen te weer stellen, omdat niemand voor hun zal regelen dat de prijzen met de lonen mee zullen zakken, is dan minstens even logisch. De stakingen die uitbreken in 1921 zijn een verzet tegen loonsverlaging. De achtergrond van het conflict is echter toch wat ingewikkelder dan simpelweg minder loon.

In 1919 was het eerste landelijke contract in de metaalindustrie tot stand gekomen. In 1921 komt daar geen herhaling van omdat het probleem van het persoonlijk minimumloon niet kan worden opgelost. De Metaalbond - de werkgevers - weigert het voorstel van de bonden te aanvaarden om bij cao een persoonlijk minimumloon te regelen. Misschien is het achteraf te betreuren dat de bonden de eis van het minimumloon niet hebben laten vallen. Als zei dat hadden gedaan dan was er waarschijnlijk wel een overeenkomst bereikt en op een hoger niveau in ieder geval tot 31 december 1921 dan nu het geval was. De werkgevers waren dan gebonden geweest aan deze overeenkomst en niet al in 1921 met voorstellen kunnen komen tot verlaging van de bestaande loonregeling. De bonden aanvaardden geen cao zonder het minimumloon en maakten daarmee principieel een mooi gebaar. Dat gebaar wordt echter niet gevolgd door acties zodat het een loos gebaar bleef. Peter Danz, voorzitter van de ANMB zou daar later over zeggen:

"De praktijk heeft ons geleerd dat het accepteren van het meest bereikbare vaak beter is dan zich vast leggen op het principieel wenselijke".

Om de sfeer nog verder te bederven speelt mee dat in 1919 de arbeidswet door de volksvertegenwoordiging is aanvaard. De 8-urendag is daarmee een feit geworden alleen niet voor iedereen en niet onmiddellijk voor iedereen op het zelfde tijdstip. Vrijwel voor de gehele metaalindustrie is een overgangstermijn bepaald. De arbeidstijdverlenging die voor 1922 alweer door de regering wordt ingevoerd en die een werkdag instelden van 8,5 uur per dag en 48 uur per week, betekent voor de metaalwerknemers dat zij het vooruitzicht van arbeidstijdverkorting aan hun neus voorbij zien gaan. Daarin tegen worden de feitelijke werktijden zelfs verlengd. Bij Demka in Utrecht bijvoorbeeld krijgt men toestemming van de arbeidsinspectie om een werkweek van 55 uur in te voeren.

Op 5 en 6 oktober 1921 zetten de werkgevers georganiseerd in de Metaalbond en de R.K. Vereniging van Werkgevers in de Metaalnijverheid de aanval in. In een advertentie kondigen zij een loonsverlagingen aan van tenminste 10% voor volwassenen en 15% voor minderjarigen. Tenminste! Plaatselijk moet men verder bepalen wat de feitelijke verlaging zou moeten zijn en wanneer deze zal worden ingevoerd. Overleg met de vakorganisaties of met de werknemers in het eigen bedrijf vindt men niet nodig. Hoe een en ander zal worden uitgevoerd wordt spoedig duidelijk. In verschillende bedrijven worden bekendmakingen aangeplakt waarin staat dat m.i.v. de week waarin 29 oktober valt de lonen zullen worden verlaagd. In de bekendmaking staat tevens te lezen dat aan werknemers die de regeling niet wensen te aanvaarden per gelijke datum de dienstbetrekking wordt opgezegd.

Het perspectief op arbeidstijdverkorting is dus als sneeuw voor de zon verdwenen. Daar boven op komt nog arbeidstijdverlenging en loonsverlaging. Met name het laatste is te veel van het slechte en leidt tot "afweerstakingen". Teneinde systeem in het verweer te brengen besluiten de 5 vakorganisaties in de metaalindustrie de staking op dezelfde dag te laten uitbreken los van de datum waarvoor de loonsverlaging is afgekondigd. Als start voor de stakingen wordt 31 oktober gekozen.

Intussen heeft de R.K. Werkgeversvereniging - vanwege toezegging tot overleg - haar besluit tot loonsverlaging opgeschort. Het betekent dat op 31 oktober uitsluitend bij werkgevers lid van de Metaalbond de staking wordt uitgeroepen. Op 31 oktober wordt bij alle 55 bedrijven waar het stakingsparool is uitgegeven door de werknemers massaal het werk neergelegd. Meer dan 14.000 werknemers gaan die dag in staking. Met de werkgevers georganiseerd in de R.K. Werkgeversvereniging wordt door de bonden het overleg aangegaan. Dit overleg loopt op niets uit. Het vastlopen van dit overleg betekent dat op 15 december 1921 bij nog eens 13 metaalbedrijven de werknemers het werk neerleggen. De staking duurt dan al 6 weken.

Op maandag 19 december 1921 gaan ook de werknemers bij Vulcaansoord in staking. Sint Eloy, ANMB en CMB werken nauw en eensgezind samen, maar de werkgeversorganisaties doen dat ook. Vulcaansoord is een goed georganiseerd bedrijf. De ANMB telt 40 leden, de christelijke bond 75 en Sint Eloy 550 leden. De gezamenlijke bonden hebben dus een organisatiegraad van ruim 60%.

Er wordt dag en nacht gepost wat in deze zeer strenge winter geen pretje is. De posters staat de bedreiging van ontslag na afloop van de staking te wachten. De portier moet van de directie een lijst van posters bijhouden om zo te kunnen bepalen wie straks ontslagen zal worden. Als tegenmaatregel zorgen de stakers ervoor, na door de portier gewaarschuwd te zijn, dat er alleen nog vaklieden posten. Nadat dit aan de directie is duidelijk gemaakt en deze de onmogelijkheid van represailles inziet, worden de posters lijsten verscheurd. Intussen worden bemiddelingspogingen ondernomen om partijen weer bijeen te krijgen om zodoende de stakingen te beëindigen. De poging van de burgermeester van Amsterdam loopt onmiddellijk vast aangezien hij niet verder kan bemiddelen dan dat de werknemers de loonsverlaging maar moeten aanvaarden. De burgermeester van Rotterdam had iets meer succes en slaagt er in ieder geval in de partijen weer aan tafel te krijgen. De poging faalt uiteindelijk omdat van werkgeverszijde vastgehouden wordt aan de loonsverlaging zij het op een wat later tijdstip en met een wat meer geleidelijke invoering. Het zorgt er voor dat het front van de gezamenlijke vakorganisaties begint te scheuren. De Landelijke Federatie van Metaalbewerkers deserteert en neemt niet meer aan het gezamenlijke overleg deel. Sint Eloy geeft in haar vakblad te kennen dat zij tot de overtuiging is gekomen dat er niet meer dan de door de werkgevers gedane toezeggingen te bereiken zijn.

Per referendum wordt aan de leden een mening gevraagd. De totaal uitslag van alle bonden geeft aan dat 52% van de leden voor doorstaken zijn. Bij de verschillende bonden ligt dat echter heel verschillend. Bij de Christelijke Metaalbewerkersbond ligt dat op minder dan 10%. Bij Sint Eloy is het percentage voor doorstaken nog geen 40%. Alleen bij de ANMB is er sprake van een meerderheid van 65% voor doorstaken. Het front van de bonden scheurt hierdoor nog verder. Sint Eloy en de Christelijke bond menen dat het Metaalbond voorstel nu maar aanvaard moet worden. De ANMB ziet geen heil in het alleen voortzetten van de staking. Op 5 januari 1922 wordt in een bespreking met de Metaalbond het voorstel van deze aanvaard en zullen de leden van de bonden worden opgeroepen op 9 januari het werk weer te hervatten.

De voorzitters van alle afdelingen van Sint Eloy worden in Utrecht bijeen geroepen, in deze vergadering wordt het besluit genomen dat de stakingen zullen worden opgeheven. De honger dreigt en de extreme kou werkt ook niet in het voordeel van de stakers. De staking gaat verloren en op 9 januari 1922 wordt het werk bij Vulcaansoord en op al die andere bedrijven die in staking waren weer hervat. De fabriek ziet er vreselijk uit. De grote werkhallen van de gieterij zijn ijzige vrieskisten en alles zit onder het roest. De langdurige staking heeft de voorgestelde loonsverlagingen niet kunnen tegenhouden en moesten zelfs worden aanvaard. Op langere termijn heeft het echter geleerd dat overleg tussen werknemers en werkgevers, mits deze tijdig wordt gevoerd, grote conflicten als deze kan voorkomen.

DE SOM DER DELEN

Op 17 januari 1986 bestond de Industriebond FNV precies honderd jaar. De oprichtingsdatum die wordt aangehouden is die van de oprichting van de oudste landelijke organisatie die onafgebroken voorloper is van de huidige Industriebond FNV. De oudste voorloper is de Nederlandse Bond van IJzer- en Metaalbewerkers die op 17 januari 1886 werd opgericht in Den Haag.

De Industriebond FNV is de som van tientallen bonden en bondjes die allen kortere of langere tijd zelfstandig hebben geopereerd. In 1979 ontstaat door fusie tussen de Industriebonden van NKV en NVV de Industriebond FNV. Deze fusie hangt rechtsreeks samen met- en is een gevolg van de fusie tussen de vakcentrales NKV en NVV. Beide Industriebonden zijn op hun beurt weer "fusieproducten", die nog in hetzelfde decennium hebben plaatsgevonden. Op 1 januari 1972 is de Industriebond NVV tot stand gekomen door een fusie tussen de ABTK "de Eendracht" (bond voor textiel- en confectiewerknemers), de ABC (bond voor werknemers in industriële bedrijven) en de Metaalbedrijfsbond NVV. In 1969 is reeds de fusie tot stand gekomen tussen de ABC en de Mijnwerkersbond aangesloten bij het NVV. Ook in 1972 komt de fusie tot stand tussen Sint Lambertus (textiel- en confectie), Sint Willibrordus (industriële bedrijven), de Katholieke Mijnwerkersbond en Sint Eloy (metaalbewerkers) en wordt door deze 4 bonden de Industriebond NKV opgericht.

In Gaanderen hebben al deze bonden geen rol gespeeld. Uitsluitend de Metaalbewerdersbonden hebben afdelingen gehad in Gaanderen.

Georganiseerde werknemers die in andere industriële bedrijfstakken werkzaam zijn vielen veelal onder de afdeling Doetinchem of onder afdelingen met een nog grotere regionale functie.

De spoorwegstaking in 1903 heeft ook het een en ander losgemaakt in Gaanderen. Nog in het zelfde jaar komen Willem Helsdingen, partijbestuurder van de SDAP en Jan van Zutphen, voorman van de diamantbewerdersbond, naar Gaanderen. Ze hebben een houten danstent langs de rijksweg gehuurd en de werknemers voor een bijeenkomst uitgenodigd. De opkomst is niet groot, maar zowel Helsdingen als van Zutphen gebruiken de nodige retoriek. De socialistische vakorganisatie zal echter nog even moeten wachten aler zij tot een plaatselijke organisatie in Gaanderen kan komen. De agitatie is echter niet geheel zonder effect en in ieder geval is het niet aan pastoor Storkhorst voorbijgegaan. Hij is het die de aanzet geeft voor het oprichten van een vakafdeling in Gaanderen. Hij nodigt wederom Dr. Ariëns uit. Op 5 juni 1903 komen in café Welling een man of zestig bijeen en wordt de afdeling Gaanderen van Sint Eloy opgericht, de katholieke metaalbewerdersbond. 25 jaar later zal het afdelingsbestuur een dankbrief schrijven aan Ariëns voor zijn bemoeienis bij de oprichting. Van de oprichters weten we hoegenaamd niets. We hadden graag iets meer willen vertellen van pastoor Storkhorst. Een pastoor die tot tweemaal toe betrokken is bij het oprichten van een arbeidersvereniging verdient alleen daarom al nadere aandacht. Enige naspeuringen hebben helaas niets opgeleverd. Van een tweetal andere oprichters zijn ons de namen overgeleverd. Zij worden bij het 50 jarig jubileum van de afdeling genoemd. Dit tweetal was bij de viering van het vijftig jarig bestaan aanwezig. Daardoor weten we dat B. Pelgrim de eerste voorzitter is geweest en H. Steverink medeoprichter van de afdeling. Steverink was ook nog aanwezig bij het zestig jarig jubileum waar hij voor zijn 60-jarig lidmaatschap wordt gehuldigd.

In december 1921 wordt een afdeling opgericht van de Algemene Nederlandse Metaalbewerdersbond. De oprichting hangt samen met de aanwezigheid van de bond in de grote metaalstaking van 1921. Aan deze staking wordt ook door de werknemers van Vulcaansoord deelgenomen. In 1922 telt deze afdeling 38 leden vrijwel allemaal werkzaam bij Vulcaansoord. In 1923 is het ledenbestand geslonken tot 29. In 1924 houdt de afdeling op te bestaan. De afdeling is te klein om een eigen bestaan te rechtvaardigen.

In 1927 wordt de afdeling Terborg/Gaanderen van de ANMB opgericht. In het eerste bestuur hebben in ieder geval zitting, Herman Radstake, Leo Cornelisse en Chris Masselink. In 1972 wordt Sint Eloy-

Gaanderen Industriebond NKV-Gaanderen en de Metaalbedrijfsbond NVV-Terborg/Gaanderen wordt Industriebond NVV-Terborg/Gaanderen.

Na de fusie van de Industriebonden van NKV en NVV tot Industriebond FNV volgt ook een samengaan van de afdelingen van Industriebond NVV en Industriebond NKV tot Industriebond FNV-Gaanderen.

Bestuur van de Sint Eloy afdeling Gaanderen bij het 60-jarig jubileum in 1963. Staand v.l.n.r.: J. Megens, J. Raben, H. Peters en W. Megens. Zittend v.l.n.r.: J. Kok, A. Verbaal (districtbestuurder), H. Röling (geestelijk adviseur), J. Meijer en A. Besselink.

CHRIS MASSELINK

Chris Masselink. Je zou hem de man van de lange adem kunnen noemen. Als hij ergens aan begint dan stopt hij er niet snel mee. Geboren en getogen in Gaanderen en hij woont er nog steeds, nu al zeventig jaar. Is 55 jaar lid van de bond. Werkte 40 jaar bij Vulcaansoord en was bijna 25 jaar voorzitter van de afdeling Terborg/Gaanderen van de Metaalbedrijfsbond. Van de "moderne bond" zal Chris veelvuldig zeggen als hij vertelt over zijn levensloop, ongemerkt terugvallend op het jargon van voorbije decennia, maar ook blijkt gevend hoe vergroeit hij ermee was en is.

Chris is geboren in 1923. Het gezin is van hervormde huize en bestaat naast vader en moeder uit 7 jongens en 2 meisjes. Vader Masselink, van oorsprong uit Twente afkomstig, werkt bij Vulcaansoord. Vader is zeer actief in de metaalbewerkersbond. Hij is lid van het bestuur van de afdeling Terborg/Gaanderen. Chris herinnert zich - hij zal toen een jaar of tien zijn geweest - een

staking bij Vulcaansoord. Er werd bij ons thuis "gestempeld" door de leden van de ANMB. Vader verzorgde de stakersregistratie. Waar de staking om ging dat weet hij niet meer, maar het zich melden als staker door de mannen van Vulcaansoord aan de keukentafel thuis dat is nog in het geheugen gegrift". Het vakbondswerk is dus met de paplepel ingegoten. Niet alleen Chris is in het vakbondswerk verder gegaan, maar ook een tweetal van zijn broers. De een is nog een tijdlang bode geweest en Marinus was actief op Vulcaansoord. Laatst als voorzitter van de ondernemingsraad op het moment dat Vulcaansoord failliet ging.

Pa haalde de contributie op bij de leden. Dat gebeurt aan het eind van de week. Meestal op zaterdag, maar hij begint er op vrijdagavond al mee. De afdeling Terborg/Gaanderen van de ANMB omvat een groot gebied. Tot in Oosseld en Gendringen wonen de leden van de afdeling. Omdat dat gebied zo groot is gaat een oudere broer op een gegeven moment vader helpen om de contributie te innen. Ook Chris heeft toen hij zo'n 14, 15 jaar contributie opgehaald om vader te helpen. Direct na de ambachtschool ben ik gaan werken bij Vulcaansoord, dat is in 1937. Er moest van te voren gezorgd worden voor werk voor je het is immers in de crisisjaren. Chris komt terecht in de draaijerij/gereedschapmakerij. Die afdeling is de z.g. elite-afdeling. "Vader heeft dat voor mij bewerkstelligd. Tot in de beginjaren zestig heb ik als draaijer in die afdeling gewerkt". Chris wordt naar een testbureau gestuurd, het Gelders Psychotechnische testbureau in Arnhem, om getest te worden voor een andere functie. De uitslag van de test is voor hem positief en leidt ertoe dat hij wordt aangesteld als baas in de afdeling montage. Er worden op die afdeling kachels in elkaar gezet en later gashaarden. "Voor de aanstelling moest ik bij de directie komen die me de uitslag van de test meedeelden. Er zat toen een Amerikaan van Siegler in de directie dus alles moest worden vertaald. Ik had altijd al plezier gehad in organiseren en dat was nu juist hetgeen nodig was op die afdeling. Het was een moeilijke afdeling. Er was teveel stagnatie in de productie omdat het niet allemaal even goed liep in de organisatie. De afdeling moest meer in lijn worden gebracht". Met een duur woord zouden we nu zeggen dat de logistiek niet in orde was. Voor mij zijn er vier bazen op de afdeling "geknakt" op van de zenuwen. Ik heb daar gelukkig geen last van gehad". Is het niet opmerkelijk dat Vader Masselink je op de "elite afdeling" geplaatst kan krijgen tegen de achtergrond van zijn vakbondsactiviteiten, zeker gelet op het feit dat hij niet lang tevoren actief betrokken was bij een staking? "Dat heeft veel te maken met het feit dat er in die dagen een directeur van buiten was aangetrokken om Vulcaansoord door zeer moeilijke tijden heen te helpen. Vulcaansoord was in een periode van surséance die jaren heeft geduurd. Deze directeur - Vergouwen - stond meer open voor ontwikkeling en had ook meer op met de "moderne bond".

De arbeidsomstandigheden bij Vulcaansoord zijn slecht met name in de gieterij. Het is zwaar en vuil werk. "Moeder zei eens: onze Marinus heeft slecht werk. Ze kwam daarop, omdat ze had gezien dat zijn ondergoed altijd bruin was door geslagen. Als het in het interlock zit, zei ze, zit het ook van binnen". Marinus werkt uiteindelijk nog maar halve dagen, hij heeft stoflongen. Hij is nog maar 55 als hij sterft. "Marinus heeft veel voor de mensen gedaan en het heeft hem zeer gedaan dat velen voor wie hij klaar stond hem op het laatst vergaten toen hij al ernstig ziek was. Hij voelde zich in de steek gelaten".

Het bestuur van de afdeling Terborg/Gaanderen van de Algemene Nederlandse Metaalbewerdersbond (ANMB) ter

gelegenheid bij het 25-jarig bestaan in 1952. Op de receptie zit het bestuur in de bloemen. V.l.n.r.: G. Maters (hoofdbestuurder), L. Cornelissen (secretaris), A. Bresser (voorzitter), L. Wensink (lid) en H. Radstake (penningmeester).

Chris wordt in 1953 voorzitter van de ANMB Terborg/Gaanderen. Hij wordt onmiddellijk voorzitter zonder eerst lid te zijn geweest van het afdelingsbestuur. "Ik werd voor de leeuwen gegooid zullen we maar zeggen. Als jongeman kwam ik terecht tussen een aantal oude rotten in het vak. Ik heb het daar een tijd lang best moeilijk mee gehad. Ik was niet alleen onervaren, een broekje, die nog veel moest leren, maar ik had ook andere ideeën over de aanpak van de organisatie. Ik wilde voor de propaganda op huisbezoek, de "oude rotten" waren daar niet voor. We hebben het toch maar gedaan en een huisbezoek ploeg geformeerd. We hebben er ook nog enig succes mee gehad. We kregen het ledental van 86 boven de honderd. Nadat de afdeling Gendringen was opgericht moesten de leden die woonden in Gendringen natuurlijk naar die nieuwe afdeling worden overgeschreven. We waren toen weer net zover als toen we begonnen. Uiteindelijk waren er 124 leden in de afdeling toen ik afscheid nam als voorzitter. Een ander punt dat we aanpakten was contactpersonen aanstellen in de bedrijven. De afdeling was zo groot dat we geen goed inzicht hadden wat er in de verschillende bedrijven aan de hand was. Door contactpersonen aan te stellen en daar regelmatig mee te overleggen kregen we een goed overzicht wat er zich binnen de afdeling afspeelden. We hadden uiteindelijk contactpersonen bij Neerlandia, bij Pelgrim en bij Ferro hier in Gaanderen. Niet bij Senten en Tangelder die waren te klein. De meesten van het bestuur werkten bij Vulcaansoord dus daar hoefden we niet naar contactpersonen te zoeken".

Van het een kwam het ander. Heb je eenmaal een functie te pakken in de bond, dan is het niet ongebruikelijk dat er haast ongemerkt functies bijkomen. Vanuit de afdeling wordt hij afgevaardigd naar de Bestuurdersbond Terborg/Gaanderen – de latere FNV-afdeling - en wordt in het bestuur van de bestuurdersbond penningmeester. Deze functie heeft Chris zo'n 12 jaar gedaan. In de ANMB komt hij in de bondsraad terecht, het hoogste orgaan van de bond tussen 2 congressen in - dat heeft hij 3 zittingsperiodes - 9 jaar - gedaan.

"Het geeft natuurlijk een aantal problemen om actief lid van een bond te zijn. Ik was voorzitter van de afdeling en als zodanig kwamen de leden bij mij terecht als ze wat hadden. Ik was echter ook baas bij Vulcaansoord en het geeft toch een vreemde verhouding als een lid die ook werknemer is op "jouw" afdeling bij je aan de deur komt met een klacht. Die klacht ging niet over mij of de afdeling bij Vulcaansoord, maar toch. Neemt niet weg dat ik juist door actief te zijn in de bond veel heb geleerd en

een andere kijk heb gekregen op de samenleving."

"De samenwerking met Sint Eloy was niet altijd gemakkelijk. Nee niet dat er erg grote tegenstellingen zijn geweest, de verhoudingen met collega's waren altijd heel behoorlijk. In de twintiger en dertiger jaren moet dat slechter zijn geweest. Ik heb van mijn vader weleens gehoord dat zij geen zaaltje konden krijgen in Gaanderen. Gewoon pesterij. Bij het vijftigjarig bestaan van Sint Eloy Gaanderen, wordt de ANMB ook uitgenodigd voor de receptie. Ik heb daar namens onze afdeling de hoop uitgesproken dat we tot een goede samenwerking zouden kunnen komen in Gaanderen en dat we hoopten het nog mee te maken dat we één organisatie zouden zijn. Vooral bij dat laatste werd ik toch wat vreemd aangekeken. Nu het feitelijk zo is dat we één bond zijn geworden vraag ik mij wel eens af of het helemaal een geslaagde beweging is te noemen. Op de ledenvergaderingen, die ik na de fusie nog wel heb bezocht, leek het mij dat driekwart van de aanwezigen uit de "kleinste bond" afkomstig was. Het lijkt mij dat met name een aantal "oudgedienden" uit NKV kring zich moeilijk konden verzoenen met de fusie. De jongere generatie heeft dat probleem niet".

In het midden van de jaren '70 komt voor Chris aan alle zaken waaraan en waarin hij zoveel jaren heeft gewerkt een einde. Met het zicht op de fusie van de Industriebonden vindt hij dat hij aan andere zaken zijn tijd moet gaan besteden en treed hij af als voorzitter van de afdeling. Al evenzeer komt er een eind aan 40 jaar Vulcaansoord. Dat laatste is zeker geen vrije keus te noemen. Met een faillissement houdt elke keuze gewoon op.

Terugkijkend op het lid zijn van een "rode" bond en werken bij Vulcaansoord: "Je kreeg nooit het mooiste werk er was toch wel een achterstelling. Ik heb als baas me dat altijd voor ogen gehouden en getracht niet op die manier mensen voor te trekken of achter te stellen".

VOOR BROOD MAAR NIET VOOR BROOD ALLEEN

Belangen van werknemers houden niet op bij de poort van het bedrijf. Goede arbeidsvoorwaarden en goede arbeidsomstandigheden zijn natuurlijk de kern van het werk van de vakbeweging, maar er zijn meer belangen die werknemers raken. Behoorlijke woonomstandigheden zijn bijvoorbeeld een ander belangrijke zaak voor werknemers. Het lijkt nu zo vanzelfsprekend een behoorlijk dak boven je hoofd, maar een eeuw geleden was dat helemaal niet zo vanzelfsprekend en ook in de jaren na de tweede wereldoorlog was er nog zeer lang spraken van grote woningnood. Door de arbeidersbeweging is op zeer veel plaatsen heel veel werk verzet om te zorgen voor behoorlijke behuizing van werknemers. In 1919 wordt in Gaanderen de woningstichting Sint Martinus opgericht. Deze vereniging is ontstaan uit de katholieke arbeidersbeweging in Gaanderen. Sint Martinus is een van de 3 woningbouwverenigingen die de gemeente Doetinchem rijk is. Ook de in 1920 opgerichte arbeiderswoningbouwvereniging "De Goede Woning" ontstond uit de arbeidersbeweging. De Goede Woning wordt opgericht op initiatief van de Doetinchemse NVV Bestuurdersbond. Van 13.750 huurwoningen die de gemeente Doetinchem in 1983 telt zijn er ongeveer 6.600 bij de beide verenigingen in beheer. Deze aan de vakbeweging gelieerde woningbouwverenigingen hebben met name in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog grote betekenis om aan werknemers fatsoenlijke huizen te bieden. Na de oorlog zijn de woningbouwverenigingen steeds verder los komen te staan van de vakbeweging. Maar dat ook recent de rol van de vakbeweging voor woningbouw belangrijk is bewijzen 210 woningen in Gaanderen-zuid. Op initiatief van de vakbeweging zijn deze woningen er gekomen. In 1973 wordt door het toenmalige bestuur van het NKV-Gaanderen plannen op tafel gelegd voor een bouwproject in Gaanderen. Het ging niet onmiddellijk van een leien dakje. Maar door het volhouden van de kant van de vakbeweging en daarna met medewerking van velen kon uiteindelijk het bouwproject in 1975 van start. In oktober 1976 kon met enig ceremonieel de eerste sleutels worden overhandigd.

Dat het om meer dan om brood alleen gaat bewijzen de vele andere activiteiten en verenigingen die door of vanuit de vakbeweging in Gaanderen zijn ontstaan. Cultuur in de arbeidersbeweging is niet zeldzaam, koren, toneelverenigingen, muziekverenigingen en bibliotheken ze zijn er in veelvoud geweest. Velen daarvan bestaan niet meer of zijn voortgezet los van de arbeidersbeweging. Maar zelfs nu nog zijn namen als "Kunst aan het Volk" en "De Stem des Volks" veelzeggende namen. Deze illustere namen zijn in Gaanderen niet te vinden, hetgeen helemaal niet wil zeggen dat er op het culturele vlak niet het een en ander is gepresteerd. De toneelclub "Ons Genoegen" is ontstaan in de vakbeweging, maar ook de fanfare "Sint Martinus". De muziekvereniging is in 1900 opgericht en heeft voor dat de naam Sint Martinus wordt gekozen onder andere namen klanken voortgebracht. Een bijzonder loot aan de stam is de mondorgelclub "De Hohner Boys". De Hohner Boys bestonden in 1993 60 jaar. Opgericht in de crisisjaren lag de keuze voor het instrument - de mondharmonica - voor de hand, het is immers een goedkoop instrument.

Vrije tijd, natuur en gezondheid het zijn drie begrippen die in de arbeidersbeweging een drie eenheid vormen. De uitingen daarvan zijn legio. Herwonnen Levenskracht is zo'n uiting maar ook het uitzenden van "bleekneusjes" op vakantie naar "Mooi Gaasterland" is er een uiting van. De afdeling Gaanderen heeft volop gezorgd dat door kinderen van leden in Gaanderen daaraan kan worden deel genomen. Mooi Gaasterland is een vakantiekolonie waar "ondervoede kinderen" weer op sterkte kunnen komen. Deze vakanties worden georganiseerd door "De Zonnebloem". Kinderen hebben overigens ook volop de aandacht bij de door de afdeling georganiseerde Sinterklaas- en Kerstvieringen.

De gezondheidszorg is inmiddels zo geregeld dat activiteiten op dat vlak door de vakbeweging zijn gestaakt. Het is niet meer nodig. Maar indertijd - en die tijd was er nog in de vijftiger jaren - is er met zeer veel energie en liefde aan gewerkt tot profijt van velen.

JAN KOK

Zo'n 33 jaar is Jan Kok een begrip geweest in de afdeling Gaanderen van Sint Eloy. Een begrip omdat hij de vaste verbinding is tussen de bond en de leden. Jan is secretaris in het afdelingsbestuur maar ook de bode van de afdeling en kent derhalve elk lid persoonlijk. Als je zo lang aan de deur komt bij mensen dan groei je een beetje mee met het wel en wee van het gezin achter die deur.

Jan is een geboren - 16 september 1924 - en getogen Gaander. Op de Sint Martinus school volgt hij het lager onderwijs. Na de lagere school komt hij te werken bij Neerlandia. Hij werkt daar als machinelasser. Tot aan 1984 - Jan gaat dan in de SUM⁴ - blijft hij werkzaam bij Neerlandia/Pelgrim.

Bode het is zo'n simpel woord. Geschiedenissen over bode's, ze zijn niet of nauwelijks geschreven en dat is eigenlijk zeer ten onrechte. Monnikenwerk hebben ze verzet om de contributie te innen. Door weer en wind wekelijks langs de deuren om het geld binnen te krijgen tegen het bewijs van een zegeltje. De zegeltjes worden tot 1956 gebruikt daarna worden het kwitanties.

Op maandag- en dinsdagavond en op zaterdag haalden Jan de contributie op. Elke week weer betekende dat langs 500 leden, aan bellen bij 500 deuren en het verkopen van 500 zegels of later het uitschrijven van 500 kwitanties. Om dat week in week uit vol te houden moet je een zeer hoge plichtsbetrachting hebben en zeer nauwgezet zijn om niet in de problemen te komen. Chris Masselink die voor de ANMB ook contributie heeft opgehaald verteld daarover: "Met het contributie ophalen moest je heel zorgvuldig zijn. Als bewijs voor het betalen worden er zegeltjes gegeven. Als je een zegeltje tekort kwam, doordat er een dubbel had gezeten of zo, dan kon je dat uit eigen zak bijpassen. Aan het eind van het jaar maakten we de balans op en bekeken we de betalingen van de leden, wie in welke maand nog achterstand had. We gingen dan met die leden praten. Vaak was men dan toch bereidwillig om de achterstand aan te vullen".

De bode was meer - veel meer - dan een inner van de contributie. Een goede bode - en Jan Kok was zo'n goede bode - was veel meer een sociaal-contactman waar je op kon rekenen hij kwam elke week immers weer. De bode was een manusje van alles. Als de mensen moeilijkheden hadden Jan Kok kon dan opdraven. De bode was de hulp aan huis als de belastingformulieren moesten worden ingevuld. Ook was Jan de hulp bij het invullen van andere formulieren of voor het uitvoeren van aanvragen bij fondsen. Een uittreksel uit het bevolkingsregister? Jan kon je wegwijs maken. Een overlijdens uitkering? Een jubilarissen uitkering? Jan wist waar- en hoe je die aan moest vragen. Problemen met een uitkering? Bij de bode kon je om raad vragen. De bode: het was de ledenservice aan de deur! Een vertrouwd en vertrouwend figuur voor veel leden die dat ook lieten blijken. Niet weinig kwam het voor dat de contributiecenten werden klaar gelegd en de bode de boodschap kreeg dat de centen klaar lagen op bijvoorbeeld de schoorsteenmantel! De bode kon rustig binnen komen ook al was er niemand in huis. De bode was immers vertrouwd. Met kou wordt er ook gezorgd voor de bode. Op menige plaats stond er warme koffie of soep klaar om weer wat warm te worden. Natuurlijk was het niet allemaal pais en vree. Het bleef ook altijd opletten want er waren er ook altijd wel bij die je voor een paar centen wilden tillen.

Elke week zo'n 35 kilometer op de fiets langs de leden. Per maand is dat 140 á 150 kilometer. In al die jaren zijn dat vele duizenden kilometers geweest. Eerst op de fiets en na de opkomst van de brommer als vervoersmiddel van de werknemer ging Jan ook op de brommer langs de leden. Een hele

---

⁴ Stichting Uittreden Metaalindustrie. De vervroegd uittredingsregeling in de metaalindustrie (VUT).

verbetering en tijdswinst. Meer beloning dan de voldoening dan te kunnen helpen kreeg je er niet voor. De beloning in geld was 20 gulden per maand. Veel meer dan de kosten wordt daar eigenlijk niet mee gedekt.

Bij Neerlandia was Jan ook actief voor de bond. Kandidaat gesteld door Sint Eloy was hij verkozen in de kern en de ondernemingsraad. Van beide organen is hij voorzitter geweest zo'n 20 jaar lang.

Namens de afdeling is hij zo'n 10 jaar commissaris geweest bij de woningbouw vereniging Sint Martinus.

Jan Kok bode. Vertrouwensman van de leden. Aanspreekpunt voor problemen. Vraagbak die langs de deur kwam. Die zolang bij de leden aan de deur kwam dat hij alles wist van hen wat ze was overkomen. Wist van het lief en leed achter de deur waar hij wekelijks aanbelden of gewoon naar binnen ging omdat dat nu eenmaal zo de gewoonte was geworden. 'Bode. Het geld heb ik alvast klaar gelegd, het ligt op de schoorsteenmantel!' Kom daar nu nog maar eens om met al het elektronische geldverkeer.

DE TeloORGANG VAN VulCAANSOORD

Voorheen moeras en wilgeboomen
Ziet men nu helder waterstromen!
En't raderwerk keert om zijn as
Alsof het daarvoor dankbaar was
En vijftig jaren zijn het thans
Dat het steeds bloeit met meerder glans⁵

In de jaren '50 en '60 doen zich snelle veranderingen voor in het nadeel van het traditionele gietijzeren product die kachel heet. Door de ontdekking van de gasbel in Groningen loopt de vraag naar kolenkachels snel terug. De traditioneel ingestelde producenten kunnen die omschakeling niet of nauwelijks volgen. De omslag van kolen naar gas voor de verwarming van huizen is nog moeilijker te volgen voor de gieterijindustrie door de steeds grotere modegevoeligheid van het product. De kachel van de jaren zestig moet er echt anders uitzien dan die van de jaren vijftig en die van de jaren zeventig wéér anders. Bovendien raakt de kachel steeds meer uit het zicht, zo zelfs dat er geen sprake meer is van een centrale warmtebron, maar van een centrale verwarming. De radiatoren van de centrale verwarming moeten dan nog het liefst weggewerkt zijn. Deze ontwikkeling hebben enkele bedrijven in de Achterhoek tot sluiten gedwongen. Bij Vulcaansoord speelden deze veranderingen zeker ook een rol, maar feitelijk is er een einde gekomen aan de eens zo grote en bekende firma door malversatie. In Gaanderen, waar veel mensen direct of indirect van de werkgelegenheid van deze hut afhankelijk waren, spreekt men nog steeds schande van de opheffing.

"Er zijn mensen uit Gaanderen die nog steeds niet verder komen dan de Slakweg. Zij kunnen de plek niet zien zonder tranen in de ogen waar eens de fabriek stond waar zij hun leven lang hebben gewerkt".

Vulcaansoord was in de Achterhoek een van de weinige bedrijven die aan de Amsterdamse effectenbeurs stond genoteerd. Een klein fondsje met een lange geschiedenis. Geen grootse belegging, maar wel interessant voor een gokje. In 1965 komt de meerderheid van de aandelen van Vulcaansoord - 72% - in handen van Lear Siegler, een Amerikaans kachelconcern. Al sinds 1957 fabriceert Vulcaansoord in licentie Siegler haarden. Het resultaat van Vulcaansoord schommelt al jaren rond de rode lijn. Er is sedert 1959 geen dividend meer uitgekeerd. Na succes in de jaren vijftig met kleine oliekachels en Siegler haarden wordt te laat ingespeeld op de omschakeling naar aardgas. Het beleid van het concern is er op gericht de bedrijven, behorende tot het concern, op eigen benen te laten staan. Aan Vulcaansoord wordt voldoende bankgarantie gegeven en het bedrijf krijgt drie jaar de tijd om weer in balans te komen. De omzet t.o.v. 1966 verdubbelt en in 1970 is er voor het eerst weer een bescheiden winst. Het gecumuleerde verlies van 2 miljoen is in 1971 zelfs weggewerkt. Het lijkt erop dat Vulcaansoord uit het dal is geklommen. De Amerikaanse 'moeder' wil echter van het bedrijf af. Veel toekomst ziet zij niet in Vulcaansoord. Het einde van het bedrijf begint in 1973 op het moment dat de Amerikaan Howard de aandelen van Lear Siegler in handen krijgt en Breedveld tot directeur wordt benoemd. Personeel en bonden zijn blij met de overname. Tegen de achtergrond dat al langer wordt gevreesd dat Lear Siegler het bedrijf wil sluiten is zo'n reactie te begrijpen. De reorganisaties die volgen, eerst 60 en later nog eens 30 ontslagen stuit op weinig verzet. Het gaat immers om behoud van werkgelegenheid in een streek waar werkloosheid toch al boven het landelijke gemiddelde ligt.

Chris Masselink is bij Vulcaansoord begonnen als werknemer in een surséance periode en is er geëindigd door surséance en uiteindelijk faillissement van Vulcaansoord. Van crisis naar crisis zou je dat kunnen noemen. Hij heeft directeur Breedveld van zeer nabij ervaren. "Ik heb nog nooit zo'n

---

⁵ *Feestrijm van A.W.Knüvers, van 1849 tot 1897 boekhouder bij Vulcaansoord ter gelegenheid van het 50 jarig bestaan van het bedrijf in 1871.*

gangster meegemaakt als hij. Persoonlijk heb ik weinig problemen met hem gehad, maar velen waren doodsbenuwd voor hem, hij werkte ze ook letterlijk op de zenuwen. Het leek wel of de man je op zocht om je uit te dagen. Op een bespreking met de bazen in Silvolde - Breedveld was nog maar kort directeur - zij hij ijskoud dat hij betwijfelde of wij het bedrijf wel goed kenden. Hij stelde dat hij in korte tijd meer wist van de mensen dan wij. Hij vertelde er ook bij hoe hij aan al die kennis was kwam. Hij had op een aantal avonden een kroegentocht gemaakt van Dinxperlo tot Doetinchem. Na het aanbieden van een pilsje vroeg hij aan de mensen wat ze wisten van Vulcaansoord. Zo was hij heel wat te weten gekomen. Ik vond dat op zijn zachts gezegd een minder juiste methode en heb dan ook Breedveld laten weten, dat ik van dat soort methoden niet gediend ben. Later heb ik nog een conflict met hem gehad. Er moest een reorganisatie plaatsvinden. Er moesten mensen worden ontslagen. Er was een kleine afdeling waar mensen werkten die in dienst van Vulcaansoord 'stuk' waren gegaan. Op deze afdeling worden closet-reservoirs gemaakt. Er werkten zo'n 5 mensen. 2 van hen zouden worden ontslagen en waren daarover al apart geïnformeerd. Breedveld riep de mensen in de fabriek bijeen om toe te lichten waarom er ontslagen moesten vallen. Bij het uiteengaan deelde hij nog mee dat de ontslagenen waren gekozen op voordracht van de afdelingsleiding. Een smerige insinuatie die nog niet waar was ook. Moet je nagaan 1 van deze 2 mensen werkte nog maar halve dagen. De man was begonnen bij Vulcaansoord in het smerigste werk. Hij had stoflongen aan dat werk overgehouden. De plaatsing op de afdeling was dus uit sociale motieven gebeurd. Nadat mij dat ter ore was gekomen heb ik Breedveld te spreken gevraagd en heb hem verteld wat ik van zijn gedrag vond. Zijn reactie was opmerkelijk: "Met jouw kan ik praten, ik wilde dat ook anderen op een dergelijke manier reageerden".

Het is maar wat de gek er voor geeft zou je kunnen zeggen als je trucs van Howard/Breedveld c.s. beschouwd. Na het verkrijgen van het meerderheidsbelang, benoemt Howard zichzelf tot commissaris. Met behulp van zijn advocaat wordt een "financiële facelift" verzorgd door de terreinen, de gebouwen en het machinepark domweg op te waarderen. Door deze opwaardering komt er een "eigen" vermogen tot stand dat 10 keer zo hoog is. Naar de buitenwereld toe wordt de nodige "propaganda" bedreven. Met behulp van "nieuwe" producten, zoals een hoog-rendement kachel en een gaskachel met namaak houtblokken voor de gezelligheid zullen ongetwijfeld goede resultaten worden bereikt. Met behulp van de "facelift" en de in het vooruitzicht gestelde goede resultaten en de voorgespiegelde goede positie van het bedrijf is de winst in het boekjaar 74/75 hoger dan ooit. Om de verhandelbaarheid van de aandelen te verbeteren worden de aandelen van f 1000,- gesplitst in aandelen van f 40,-. Het dividend over het boekjaar 74/75 wordt verhoogd. Al dit goede nieuws leidt er toe dat de koers van de aandelen met tientallen gulden omhoog schiet. Pieter Lakeman, bekend en in sommige kringen berucht, volger van de financiële handel en wandel van bedrijven, stelt een jaarrekening procedure in bij de ondernemingskamer van het Amsterdams gerechtshof om een herziening te krijgen van de jaarrekening. In mei 1977 doet de ondernemingskamer uitspraak en vernietigt de jaarrekening.. Vulcaansoord is dan al enige tijd in surseance van betaling verzeild geraakt. De winst van 74/75 blijkt in werkelijkheid een verlies te zijn. Om de zaak nog erger te maken heeft Howard 1,5 jaar eerder, zoals het zo mooi heet in de witteboordencriminaliteit; "eigen aandelen ingekocht". Voor 1,5 miljoen gulden uit de kas wordt voor de opgefokte koers van f 75,- per aandeel 20.000 aandelen gekocht. De aandelen liggen keurig in de kluis bij Vulcaansoord, maar zijn de kosten van het bedrukte papier al niet meer waard. Deze "inkoop" is verzorgd via een, door de advocaat van Howard, opgericht "nep-bedrijfje" gevestigd op het kanaal-eiland Guernsey met de welluidende naam "Fiduciary Management Limited". Fiduciary voert naast Breedveld ook de directie over Vulcaansoord en incasseert voor deze papieren diensten 9.000 gulden per maand.

Feitelijk worden er nog andere "nep-procedures" gehanteerd via Zwitserland en Curaçao, maar die laten we hier maar verder buiten beschouwing. Howard heeft zich verrijkt ten koste van het bedrijf en gebruikt daarvoor geld van een banklening door Vulcaansoord.

In november 1975 wordt het dividend over het boekjaar 74/75 ingetrokken. Dit laatste is een resultaat van bespreking tussen de bonden en de directie van het bedrijf over de reorganisatie van het bedrijf. Er moeten mensen afvloeien, 80 van de 220 die er nog werken. Tegen die achtergrond is het een

logische reactie dat er dan ook geen dividend kan zijn. Howard deelt op de aandeelhoudersvergadering - na een lang verhaal over de moeilijke economische tijden – mee: "dat, gezien de grote beroering bij de vakbonden", het dividend niet zal worden uitgekeerd. Pas enige maanden later zal blijken hoe Howard iedereen in de boot heeft genomen. Al op de aandeelhoudersvergadering is hij geen grootaandeelhouder meer. Slechts enkele insiders weten dat, maar houden hun mond om erger te voorkomen. Het kaartenhuis van valse voorspiegelingen begint in te storten. In 1976 wordt Howard van al zijn functies ontheven. Feitelijk is hij eind 1975 zelf al vertrokken en laat hij niets meer van zich horen. Een jaar later zegt de ondernemingsraad het vertrouwen in de directie op en op 12 april 1977 wordt aan het bedrijf uitstel van betaling verleend. Het uitstel helpt niet meer en Vulcaansoord gaat enkele maanden daarna failliet. Het doek valt definitief over het bedrijf als in 1979 een aanvang wordt gemaakt met de sloop. Op een muur van het lege gebouw is dan nog de wrange tekst te lezen: "opgebouwd door de arbeider, afgebroken door het kapitaal", in 1980 is alles met de grond gelijk gemaakt. Een woonwijk is verrezen op de plek van de gieterij. Alleen een aantal straatnamen houdt de herinnering nog levend.

GAANDEREN, METAAL, METAAL EN NOG EENS METAAL

De Industriebond FNV afdeling in Gaanderen is zonder overdrijven een metaalafdeling te noemen. Eigenlijk is ze dat al vanaf het prille begin. Veel van wat er gebeurt draait om Vulcaansoord. De positie van Vulcaansoord mag dominant worden genoemd maar het is zeker niet het enige metaalbedrijf welke een rol speelden. Van een aantal kunnen we gelukkig zeggen dat ze nog steeds een rol spelen. Niet in de laatste plaats zijn dat Pelgrim en Ferro. Beide bedrijven behoren nu tot de Atag groep welke gevestigd is in Ulft.

Het bedrijf Neerlandia welke in 1920 startte behoort tot wat genoemd kan worden de 'typisch Achterhoekse industrie'. Het emailleerbedrijf was wat we nu zouden noemen een "spin-off" van Vulcaansoord. Immers een van de twee oprichters, B.J. Pelgrim, werkte al 35 jaar bij Vulcaansoord aler hij met zijn eigen bedrijf begon. Het is niet het enige bedrijf in de Achterhoek wat op een dergelijke manier is ontstaan. Industrie die kook- en verwarmingsapparatuur maakt of daar sterk mee verbonden is is in de Achterhoek stevig vertegenwoordigd. Zowel Neerlandia en Pelgrim als ook Ferro behoren daartoe. Neerlandia is gebouwd door Achterhoekse bedrijven. Het ijzerwerk aan de fabriek werd verzorgd door Tangelder een bedrijf gevestigd in Gaanderen. Het bedrijf kreeg in snel tempo enige omvang. Stonden er in de eerste week 9 mensen op de loonlijst de tweede week waren dat er reeds 20 en de derde week al 27. In 1931 wordt als dochteronderneming van Neerlandia in Gaanderen de N.V. Pelgrim gevestigd. In 1960 is het bedrijf Neerlandia/Pelgrim uitgegroeid tot 250 personeelsleden. Neerlandia produceert in de jaren zeventig nog voornamelijk wasmachines en centrifuges. Onder meer door de zware concurrentie uit Duitsland en Italië leidt er toe dat het bedrijf in 1980 moet sluiten. Pelgrim raakt midden jaren tachtig in ernstige moeilijkheden en gaat failliet. In 1986 is het bedrijf overgenomen door Atag.

De blikwaren fabriek - van huishoudelijke artikelen zoals stofblikken van de Fa. H.J. Senten is in 1930 opgericht.

De jaren '30 staan bekend als de crisisjaren. De emailleer-industrie die ruim vertegenwoordigd is in de Achterhoek en meer specifiek in Ulft en Gaanderen, staat onder zware druk door de lage lonen in Duitsland en de invoerheffingen die door Duitsland en België wel op de import vanuit Nederland wordt geheven, maar omgekeerd door Nederland in een veel mindere mate wordt gedaan. Desondanks wordt in 1933 een nieuwe emailleerfabriek opgericht: Ferro B.V.

Zeno Deurvorst, zoon van de oud-directeur Deurvorst van de DRU had bij de Ferro in Cleveland (U.S.A) gewerkt en samen met dat bedrijf Ferro in Rotterdam opgericht. Zijn jongere broer Mel starten in Gaanderen de nieuwe emailleerfabriek. Het is een zelfstandig bedrijf dat echter nauw samenwerkt met Ferro Rotterdam. De vestiging in Gaanderen hangt waarschijnlijk nauw samen met de aanwezigheid van gespecialiseerde arbeidskrachten en de lage lonen in de regio in de jaren dertig. In 1968 neemt Atag het emailleerbedrijf over. Ferro bleef echter onder haar eigen naam doorwerken.

DE AFDELING NA WO II

De heroprichtingsdatum na de tweede wereldoorlog van de afdeling van Sint Eloy is ons niet bekend. Op 1 april 1945 wordt Doetinchem bevrijd door de Canadese 2e divisie. Aangezien de geallieerde troepen vanuit het zuidoosten Doetinchem naderen, dus via Gaanderen, kan ook de wederopbouw in Gaanderen na 1 april weer ter hand worden genomen. Het eerste verslag van een ledenvergadering waar we de beschikking over hebben dateert van 7 december 1948. W. Megens is dan de voorzitter van de afdeling. J. Meijer de secretaris. Op de ledenvergadering is ook districtsbestuurder Toon Verbaal aanwezig. De ledenvergadering is vooral huishoudelijk van aard. Er wordt hartig gesproken over de propaganda en de versterking van de bond en verder over allerlei arbeidsvoorwaardelijke ontwikkelingen. Ledenvergaderingen zijn er vooral ook om informatie te verstrekken of te verkrijgen. De te bespreken onderwerpen hangen dan ook samen met de actualiteit. De geleide loonpolitiek bepaalt de hoogte van de lonen en de mogelijke loonsverhoging. De laatste worden minutieus tot achter de komma bepaald. Er moet tenslotte worden geproduceerd en dat mag niet te duur worden. Het probleem is natuurlijk dat de economische getallen zich wel laten optellen om tot een landelijk totaal te komen, maar dat je het niet omgekeerd kan middelen. Het is nu eenmaal zo dat niet elk bedrijf - en markt waarvoor bedrijven produceren - gelijk is. De economie is niet met een schaarste te knippen. De geleide loonpolitiek is geen houdbaar instrument in een vrije economie - dat zal dan ook nog spaak lopen - maar zo ver is het nog niet. We schrijven nog maar 1948 en de geleide loonpolitiek loopt pas op zijn eind in de eerste helft van de zestiger jaren. Echter het probleem van de geleide loonpolitiek, n.l. dat bedrijven die goed renderen er (te) goed vanaf komen, bestaat al van aanvang van de geleide loonpolitiek af. De oplossing is er ook. Winstdeling! Door de vakcentrales is dat bij het college van Rijksbemiddelaars aan de orde gesteld en dit college heeft toestemming gegeven voor winstdeling tot ten hoogste 2%. Deze en andere zaken worden op de afdelingsvergaderingen behandeld aangezien de afdelingsvergadering "het kanaal" is waarlangs de informatie en besluitvorming tot stand komt. De districtsbestuurder gebruikt de afdelingsvergadering ook om verslag te doen van besprekingen op de bedrijven. Als daar kwesties spelen dan loopt dat veelal via de afdeling. De afdeling verzorgt ook de ledenvergadering per bedrijf als dat nodig is voor zaken die op een bedrijf spelen. De Cao-voorstellen en de resultaat bespreking van de onderhandelingen worden eveneens besproken op de afdelingsvergadering. De ledenvergaderingen zijn derhalve een zeer belangrijk informatie- en communicatiekanaal. Of het altijd even goed functioneert? Ach, ook in Gaanderen opent de voorzitter de vergadering regelmatig met de klacht dat de opkomst van de leden weer te wensen overlaat.

Het 50-jarig bestaan van de afdeling - in 1953 - wordt uitbundig gevierd. Op vrijdagavond 5 juni wordt de viering geopend. De viering is een triduüm welke op zondagmorgen wordt beëindigd met een hoogmis. Na de mis trekt men in optocht, voorafgegaan door Sint Martinus en de schuttersgilde, naar zaal Arts voor het ontbijt. Op de receptie die s 'middags plaats vindt zijn aanwezig een tweetal leden die mede de afdeling in 1903 hebben opgericht B. Pelgrim, die de eerste voorzitter van de afdeling is en H. Steverink. De feestelijkheden worden afgesloten met een feestavond waarop de eigen toneelclub van de KAB "Ons Genoegen" het blijspel "De Gebroeders Kalkoen" opvoert. Vanwege de grote omvang van leden en genodigden moet de feestavond in tweeën worden gesplitst. De tweede avond vindt 14 dagen later plaats, waar ook Steverink wordt gehuldigd.

De afdeling kent bij haar vijftig jarig bestaan een ledental van 327. Door de jaren heen zal het rond dit ledental blijven schommelen een paar jaar later is het 340, maar weer paar jaar later - 1965 - zijn het weer minder n.l. 309. Daarin speelt dan wel mee dat bij de oprichting van de afdeling Etten, Gaanderen 32 leden moet overschrijven naar deze nieuwe afdeling.

In de zestiger jaren komt er na de gedifferentieerde loonpolitiek de vrije loonpolitiek. Het rekenen tot achter de komma en het centraal vaststellen van de mogelijke loonsverhoging door het College van Rijksbemiddelaars komt aan zijn einde. De onderhandeling over de lonen verschuift naar de

bedrijfstak. De afdeling, van oudsher het platform om met de leden te overleggen, is weer het kanaal waardoor de leden worden geïnformeerd over de stand van zaken van de cao-onderhandelingen. De cao-onderhandelingen in 1964 verlopen stroef en er moet actie worden gevoerd. In Amsterdam wordt er een protest vergadering belegd om kracht bij te zetten voor een nieuwe cao in de metaalindustrie. Met een bus van de GTW zorgt de afdeling ervoor dat er ook een deputatie van de Gaanderse leden daaraan aan deelneemt. De cao in 1964 wordt in redelijkheid nog afgesloten en kent een behoorlijke loonsverhoging. Het proces van het afsluiten van een cao is een continu proces. Nadat de handtekening onder een contract is gezet begint de voorbereiding voor de volgende cao. De inzet in 1965 is een meerjarige cao, arbeidstijdverkorting en uitbreiding van de vakantie. De 45-urige werkweek en de 5-daagse werkweek is reeds een feit het gaat nu om het verkorte van de werkweek tot 42,5 uur.

Plaatselijk zorgt in 1965/66 het bestuur van het NKV voor een rimpel in de vijver. Het NKV als koepel van de bonden in Gaanderen functioneert niet of nauwelijks en met name het bestuur van Sint Eloy wordt daarop aan gekeken. Zij zijn immers veruit de grootste bond en dat schept verplichtingen. Op de jaarvergadering ontstaat daarover zelfs een stevig debat. Adel verplicht en het bestuur van Sint Eloy draagt zorg voor een delegatie van 6 leden naar het NKV bestuur. In het jaarverslag van 1966 constateert secretaris Jan Kok dan ook zeer tot zijn genoegen dat het NKV bestuur weer goed functioneert.

Een rimpelingetje is ook de Centen-kwestie. Nee niet over de kas, maar in 1971 stellen zich 3 leden kandidaat die allemaal Centen heten. Zij doen dat omdat zij willen voorkomen dat het bestuur een familie aangelegenheid wordt onder de andere kandidaten zouden 3 zwagers zijn. Het loopt verder allemaal rustig af, maar er is wel door dat gebeuren een heuse verkiezing nodig en meestal is dat toch niet het geval.

Aan het eind van de jaren zestig werpen de schaduwen van de schaalvergroting zich vooruit. De modernisering van het betalingsverkeer betekent meer en meer de noodzaak om de contributie giraal te regelen en centraal te innen. De rol van de bode raakt uitgespeeld wat met zich meebrengt dat de sociale vraagbaak die langs de deur gaat verdwijnt. Het gaat echter niet zo hard als een vragensteller in 1969 meent. Hij vraagt zich af of de kosten gemaakt voor de bode nog wel nodig zijn, omdat nu toch per giro wordt betaald. Zo hard gaat het echter niet. Van de 300 leden betalen er nog maar 100 per giro, maar dat zal met een aantal jaren wel oplopen. De afdeling krijgt meer en meer een schakelfunctie tussen de leden en districts- en landelijke organen van de bond. De afdelingen zijn vertegenwoordigd op de rayon- en districtsvergaderingen en ook op de congressen van de bond. Belangrijke taak die de afdeling ook vervult is het werven van leden en kaderleden voor opleidingen. Je zelf ontwikkelen is altijd een belangrijk thema geweest binnen de vakorganisatie en nog steeds wordt er veel tijd en geld aan opleidingen besteed. Elk jaar wordt er wel voor gezorgd dat er een aantal leden deelneemt aan de sociale-school in Silvolde. Eveneens is er altijd sprake van het opleiden van kaderleden voor ondernemingsraden in Brummen en Arnhem. De afdeling zorgt er ook voor dat de leden met problemen worden opgevangen. Een groot aantal zaken wordt direct door de secretaris of anderen uit het bestuur afgehandeld, voor ingewikkelder zaken zorgt zij dat de kwesties op de juiste plaats in behandeling worden gegeven. De kwesties zijn velerlei en lopen van huur- en belastingkwesties tot arbeidsvoorwaardelijke zaken en ontslagen. Ontslagen gaan in de zeventiger jaren ook Gaanderen niet voorbij, niet alleen door het probleem wat Vulcaansoord heet, maar ook vanwege de vele reorganisaties en sluitingen die in de omliggende plaatsen en gemeenten voorkomen. Hoe verder de jaren zeventig voortschrijden hoe zwaarder de werkgelegenheid gaat knellen. De afdeling wordt er op vele manieren mee geconfronteerd en er kan geen ledenvergadering voorbijgaan of het is aan de orde. Een lichtpuntje is dat op de jaarvergaderingen in de jaren zeventig steevast de Hohner Boys een optreden verzorgen. Dit optreden is ongetwijfeld een tegenprestatie voor de lening die zij kregen van de afdeling in 1971.

Hoezeer de afdeling een metaalafdeling is blijkt weer eens bij de vorming van de Industriebond NKV op 1 januari 1972. Naast de leden van Sint Eloy - een kleine 300 - wordt de nieuwe afdeling verder

gevormd door 11 leden van Sint Willibrordus en 2 leden van Sint Lambertus.

Op 4 maart 1978 wordt het 75 jarig bestaan herdacht en gevierd met een eucharistieviering in de Sint Martinuskerk, receptie en een feestavond. Het volgende jaar zal de Industriebond FNV in Gaanderen zijn aangetreden.

SAMEN VERDER

Met een lucifer breek je ze de mond open en je krijgt hem met een koevoet niet meer dicht! Als je ze aan het praten hebt over de historie van hun plaats en afdeling dan stopt het niet meer. De herinneringen buitelen over elkaar heen en omdat het ene woord het andere uithaalt en dat weer nieuwe herinneringen en anekdotes oproept zijn er van tijd tot tijd meerdere tegelijkertijd aan het woord in de angst mogelijk anders wat te vergeten te vertellen. Als er dan ook nog halverwege de avond "oude" spulletjes te voorschijn worden getoverd dan is de avond compleet. De geschiedenis in woord en beeld en een afdelingsbestuur die daar zeer bij betrokken is. Opvallend is dat er eigenlijk geen "import" in het bestuur aanwezig is ze zijn volledig vergroeit met hun plaats zelfs als ze oorspronkelijk van elders komen. Martin Heiligers is geboren in Leiden, maar eigenlijk is dat niet meer dan een administratieve vermelding want als jongen van 7 komt hij naar Gaanderen. Sedert 1933 is hij dus 'ingezetenen'. De lagere school en de ambachtsschool worden in Terborg bezocht. Daarna komt nog de avondschool voor dieselmonteur. De oorlog is een beroerde tijd om aan werk te komen. De eerste baas is Reesink een boerensmid. Onmiddellijk breekt er een geanimeerde discussie uit over de boerensmid en wordt uitgelegd wat een boerensmid is en een gewone smid. De eerste houdt zich onder meer bezig met het beslaan van paarden en de laatste met bijvoorbeeld het repareren van machines. Het vak van smid wordt doorgelicht. Natuurlijk komt daarbij aan de orde het altijd weer fascinerende carbid waarmee gelast wordt. Met water vormt carbid acetyleen gas. Met de gasvlam kan dan gelast worden. Als jongen was je tuk op carbid. Een brok carbid met een klodder spuug in een blik, welke daarna rap wordt afgesloten, geeft fraaie knallen. Na Reesink is de volgende baas de snelwegerfabriek "De Zes", het latere en inmiddels failliete bedrijf Ibelco in Ulft om vervolgens in 1947 bij Thomassen in de Steeg terecht te komen. Martin werkt daar tot hij in de VUT gaat. "Een goede opleiding kreeg ik daar aan de leerschool en achtereenvolgens was ik bankwerker, monteur en proefopstellingsmonteur". Bij Thomassen begint de "vakbondsgeschiedenis" van Martin. "Je moest bij Thomassen gelijk lid worden. Je werd opgevangen door een kernlid - de kern is de voorloper van de huidige ondernemingsraad - om je in te schrijven voor de bond. Van huis uit was dat voor mij de ANMB. Thuis was de stelregel eerst het contributiegeld en dan het huishoudgeld". Er is een scherpe sociale controle bij Thomassen. Als je geen lid bent wordt je genegeerd. Bij de uitgifte balie bijvoorbeeld laten ze je gewoon wachten en helpen eerst andere of laten je gewoon staan. Martin valt op omdat hij, zoals hij zelf verteld; "nogal wat babbels heeft". Dat leidt ertoe dat hij in de ondernemingsraad wordt verkozen. Het opmerkelijk is dat dat gebeurt zonder dat hij daar zelf bij is. "Ik stond op het voetbalveld", vertelt hij, op het moment dat ze mij naar voren schuiven en verkiezen". De volgende dag zit hij in de OR. "Ik vond dat eigenlijk best mooi", zegt hij er nu van. "Om mezelf in vaardigheden bij te spijkeren ben ik lessen in spreekvaardigheid gaan volgen bij Ds. Plasman in Dieren. Deze organiseert cursussen en treedt op als docent". Het gezelschap is dan ook zeer gemengd. Ook de directeur van de Meteor - betonindustrie in Rheden - zit in dezelfde cursusgroep. Ds. Plasman adviseert ook de kleine commissie van de ondernemingsraad bij Thomassen. In 1963 raakt Martin betrokken bij het door de Metaalbedrijfsbond NVV gestarte Bedrijvenwerk. Doelstelling is; om door middel van contactpersonen in de bedrijven de positie van de bond te versterken. Martin is de eerste Bedrijfscontactman bij Thomassen en een van de eerste in het land. Later worden er 3 bedrijfscontactmannen benoemd. De activiteiten die de bedrijfscontactmannen en later de bedrijfscontactcommissies krijgen te doen is onder meer zorgdragen dat er kandidaten worden gesteld voor de ondernemingsraad. Voor diezelfde OR moet de bedrijfscontactcommissie de achterban vormen. In heel wat bedrijven leidt de invoering van het bedrijvenwerk tot conflicten tussen de nieuwe bedrijfskaderleden van de bond en de ondernemingsraadsleden. De OR-leden voelen zich gepasseerd en wensen niet gecontroleerd te worden door de nieuwe bedrijfskaderleden. De OR-leden voelen dat als een toekenning van een brevet van onvermogen. Ook bij Thomassen is de invoering van het bedrijvenwerk tegen het zere been van de OR-kandidaten. Het loopt zo hoog op dat de kandidaten geen kandidaat meer wensen te zijn en de bond geen kandidaten kan stellen. Er is daarom uitstel van de verkiezingen gevraagd. Het uitstel wordt verleend en met veel goede woorden is men er in geslaagd de "dwarsliggende" kandidaten weer

bereidt te krijgen om op de lijst van de Metaalbedrijfsbond te staan. In gezamenlijkheid met alle kaderleden - bedrijfskaderleden en OR-kaderleden - is dat daarna verder uitgegroeid tot de latere bedrijfsledengroep. Thomassen is door de jaren heen altijd een van de sterkste "bondsbedrijven" geweest. Martin is lid van de Metaalbedrijfsbond. Deze heeft geen afdeling in Gaanderen apart, maar een afdeling die zowel Terborg als Gaanderen omvat. In het midden van de jaren zeventig raakt hij betrokken bij het afdelingswerk en wordt lid van het afdelingsbestuur.

De regionale indeling van de diverse bonden is een aanknopingspunt voor discussie. Voor Sint Eloy is dat wel duidelijk, daar omvat de afdeling alleen Gaanderen! Hoewel tot hoever gaat dat nu precies? In ieder geval tot in Doetinchem! Oosseld is ook Gaanderen luidt de simpele conclusie. Voor de Metaalbedrijfsbond NVV is de begrenzing al veel ruimer. In ieder geval Gaanderen en Terborg, ja ook Oosseld hoort erbij en in de jaren '50 ook Gendringen. De andere bonden? Ja die waren er wel, maar waar precies en welke? Mooi is het verhaal van Theo Seisveld. Van welke bond was je nu lid Theo? Van de Papierbond is het prompte antwoord. Was dat Sint Willibrordus? Enige bevreemding is er wel, want wat doet dat er nu toe! Ja dat kan wel. Het komt er wat aarzelend uit. In Gaanderen is er van katholieke zijde maar een bond, daar was je lid van en wat doet het er dan verder toe hoe al die merkwaardige vakbondsstructuren in elkaar zaten en zitten. De bond van Gaanderen is het dus. Dat dat Sint Eloy is is dus eigenlijk niet van belang. Duidelijker kan eigenlijk niet worden verwoord wat een eigen sfeer de bond in Gaanderen heeft. Theo was dus lid van de Papierbond, maar voor hem is het gewoon de bond in Gaanderen en dus zat hij als papier-jongen gewoon in het bestuur van Sint Eloy. Heel normaal toch! Hoezo fusie naar de Industriebond NKV? Voor Theo is die er altijd al geweest.

Theo Seisveld, midden zestig nu is een geboren en getogen Gaander. Na de lagere school volgt hij de Mulo in Doetinchem. Na de Mulo komt hij in het bakkersbedrijf terecht. Vader Seisveld werkt bij de Coöp in Gaanderen en Theo komt daar ook als broodbezorger. Hij volgt daarna de bakkersschool in Wageningen. Aan de Coöp is ook de spaarkas van Concordia verbonden. Doel van de spaarkas is een bedrag bijeen te krijgen om later een huis te kunnen kopen. Deze huizen worden gebouwd door de woningbouwvereniging en kunnen voor 4000 gulden worden gekocht. Theo heeft "de bond" niet van een vreemde. Vader Seisveld is een zeer sociaal voelend mens. Een gezien mens in Gaanderen. Hij was mede oprichter en actief in de toneelvereniging en het Wit/Gele Kruis. In 1948 moet Theo in militaire dienst. Reeds na 6 weken wordt hij naar Indonesië gezonden en vervolgens naar Nieuw Guinea. In 1950 komt hij terug naar Nederland en zwaait hij af. Hij blijft in het bakkersbedrijf en krijgt werk bij Heimink in Silvolde. Er is niemand georganiseerd en bij het bedrijf is er dan ook hoegenaamd niets geregeld qua arbeidsvoorwaarden. Samen met een collega schakelt hij de Voedingsbond in en er wordt actie genomen. De werknemers bij Heimink organiseren zich en successievelijk worden de arbeidsvoorwaarden geregeld. Theo werkt bij Heimink tot 1964. In 1964 gaat het bedrijf failliet. Bij de Papierfabriek Doetinchem wordt aansluitend werk gevonden. Net als Martin is Theo actief in de ondernemingsraad. Na 9 jaar is hij daarmee gestopt, de druk op hem wordt te groot. Vanuit de leiding wordt hij gewaarschuwd voor zijn positie. Het is dan verstandiger om zich terug te trekken. Theo trekt zich uit de OR terug maar niet zonder een opvolger te hebben in de persoon van Frits Holleman. Door toedoen van Jan Kok is Theo in het afdelingsbestuur gekomen.

Frits is een geboren Achterhoeker afkomstig uit de buurtschap Hakvoort bij Vorden. In de oorlog kan hij nog 2 jaar naar school daarna trekken de Duitsers in het gebouw. De school wordt zo goed en zo kwaad als het gaat voortgezet in een huiskamer of in het café in Baak waar hij inmiddels woont. Veel eer aan zijn onderwijzeres geeft hij na al die jaren nog steeds niet. De juf heeft de pech Koekoek te heten. Vandaar dat de liefhebbende jeugd haar eert met het rijmpje: "De koekoek en de nachtegaal pikken elkaar de konten kaal". Na de ambachtsschool doorlopen te hebben in Zutphen met als opleiding automonteur komt hij voor een riks per week te werken bij Garage Berg. Een lang leven zijn de bazen van Frits voorlopig niet beschoren. In rap tempo werkt hij bij Palm in Groesen, de staat der Nederlanden, Bernard Bruil, van Gend en Loos en Lovink in Terborg. In alle bedrijven zorgt hij voor het onderhoud van het rollend materieel. In 1969 komt hij bij de Isselburger Hut te werken. Hij houdt het

daar 11 jaar uit. Aangezien Isselburg Duitsland is is Frits lid van de IG-Metall. Daarvoor was ik lid bij Sint Eloy, maar tussen dat lidmaatschap en het lidmaatschap met de IG-Metall is een gat gevallen, zodoende is er geen sprake van een aansluitend lidmaatschap. Bij de Isselburger Hut - een gieterij - is Frits lid van de Betriebsrat. Hij vertegenwoordigt daarin de 150 Nederlanders die bij het bedrijf werken. Door het vak van Frits komt hij overal in het bedrijf en is hij bij een ieder bekend. Dat en zijn "babbel" zorgen ervoor dat hij in de Betriebsrat terecht komt. In 1980 gaat hij werken bij papierfabriek Doetinchem. Theo Seisveld wordt de baas van Frits. Hij werkt in 1993 nog bij de papierfabriek, maar het zijn de laatste maanden. Met een z.g. 57½ - jarige regeling verlaat Frits het bedrijf wegens een reorganisatie. Frits is een verenigingsmens. Hij is naast de bond ook actief in het bestuur van de EHBO en van de voetbal in Gaanderen. Frits is in 1982 in het bestuur terechtgekomen. Hij volgden Jan Kok op als secretaris.

Vergroeit met Gaanderen ook als je "pas" als 20 jarige in Gaanderen terecht komt. Dat geldt voor John Doorackers. John is in 1927 in Breda geboren. Na de lagere school gaat hij naar de ambachtsschool maar daar wordt hij "afgetrapt". We hadden een vent van de Sicherheitsdienst van de trap af laten struikelen, verteld hij met nu nog een grijns op zijn gezicht als hij over het voorval praat. Op zijn dertiende moet er dus een baantje voor hem worden gevonden. Het wordt de hoefsmid. John is echter niet groot. "Als ik een poot van een paard vast moest houden viel ik om. Ik had een bankje nodig om er bij te kunnen!" Na de smid wordt het plaatwerkerij Knibbeler, die werkt voor de Faam en daarna een fietsenmaker in Princenhage. In 1947 komt John in Gaanderen bij fietsenmaker Centen om in 1948 bij de Ferro terecht te komen. Bij Ferro is hij Emaillebrander en werkt hij aan de boxoven. Later wordt dat de Pico-oven. Het grote voordeel van de laatste oven is dat door de lange duur dat het geëmailleerde materiaal in de oven blijft het afgekoeld eruit komt.

De eerste directeur is Deurvoorst, vertelt John. Deurvoorst is degene die het bedrijf heeft gevestigd. In 1968 wordt het bedrijf overgenomen door de Atag. Anton Tijdink, directeur van Atag, is dan ook de directeur bij Ferro. Sedert Atag het bedrijf heeft overgenomen gaat het sociaal beter bij Ferro vindt John. Tijdink is wel een type. Hij zij eens tegen ons dat we zijn beste werknemers waren. Op onze vraag: "Waarom dan?" Kregen we doodleuk het antwoord: "Jullie waren de goedkoopste!" Tijdink is een bietser. Hij kan het nooit laten een shaggie van je te draaien. Je kan dat echter wel van hem hebben, want het is ook een kerel. Hij zet nota bene zijn eigen zoon het bedrijf uit als blijkt dat deze het niet aan kan. Ik heb 38 jaar bij Ferro gewerkt, maar wordt toch voor 40 jaar gehuldigd, zegt John met waardering.

In 1963 wordt John lid van de Metaalbedrijfsbond NVV. Hij is eerder lid van Sint Eloy, maar door gebrek aan aandacht van de advocaat in een rechtszaak voor John voelt deze zich in de steek gelaten en heeft hij teleurgesteld Sint Eloy de rug toegekeerd. Ik wordt door Pastoor Rörling in de ban gedaan vanwege het feit dat ik als katholiek mij aansluit bij het NVV. Ik mag niet meer in de kerk komen. Dat vindt ik overigens niet zo'n ramp ik kwam daar toch al nauwelijks.

Bij Ferro heeft John zitting in de ondernemingsraad en in het bestuur van het ondersteuningsfonds. Het is als NVV'er toch wel opboksen tegen de NKV'ers. Die hebben de meerderheid en dat laten ze je ook best wel voelen. Desondanks vindt John het nog steeds een goede zaak dat het NVV en NKV is samengegaan. Er ontstaat een discussie over de plaatselijke fusie tussen de bonden in Gaanderen en hoe dat verlopen is. Er is best ook weerstand met name in het NKV bestuur. Als het bestuur daarna niet snel overgenomen zou zijn geweest zou er behoorlijk wat schade hebben kunnen ontstaan is de mening van John. Martin en Frits sluiten daarop aan. Er is hier ter plaatsen toch nog wel een grote afstand tussen het bestuur van het NKV en de andere. In 1979 gaan de Industriebonden van het NKV en NVV samen in de Industriebond FNV. Jarenlange tegenstellingen blijken opeens niet meer te kloppen. Voor vele leden en kaderleden is dat een bevestiging van wat ze altijd al vonden. Maar ook voor vele, vooral kaderleden opgegroeid met een jarenlang opgeroepen tegenstelling tussen "roomse" en "rooie" is het een onoverbrugbare kloof en die haken dan ook af. De ledenvergaderingen in Gaanderen zijn "stevige" bijeenkomsten waarin de emotie een flinke rol speelt ondanks de geringe opkomst van met name de leden uit NKV kring. Die geringe opkomst is misschien wel onze redding geweest analyseert het nu zittende afdelingsbestuur. We wilden de boel niet uiteen laten vallen en we

hebben het bestuur zo snel mogelijk overgenomen en dat is maar gelukkig ook want er staat op het nieuwe bestuur gelijk een stevige klus te wachten. Er komt een stevige controverse met Sint Martinus - de woningbouwvereniging - aan het licht. Het bestuur van Sint Martinus wil een statuten wijziging doorvoeren. Door deze statuten wijziging zou de vakbeweging in Sint Martinus zijn uitgesloten van enige inbreng. De statuten wijziging ligt al bij de notaris, maar er wordt nog juist in geslaagd de wijziging daar te stuiten. Via de commissarissen hebben we een en ander aanhangig gemaakt wat er toe leidt dat het bestuur van Sint Martinus aftreed. We hebben toen een intern bestuur gevormd wat een aantal jaren heeft gefunctioneerd. We hebben ons zelf daarmee jarenlang een dubbele taak bezorgt.

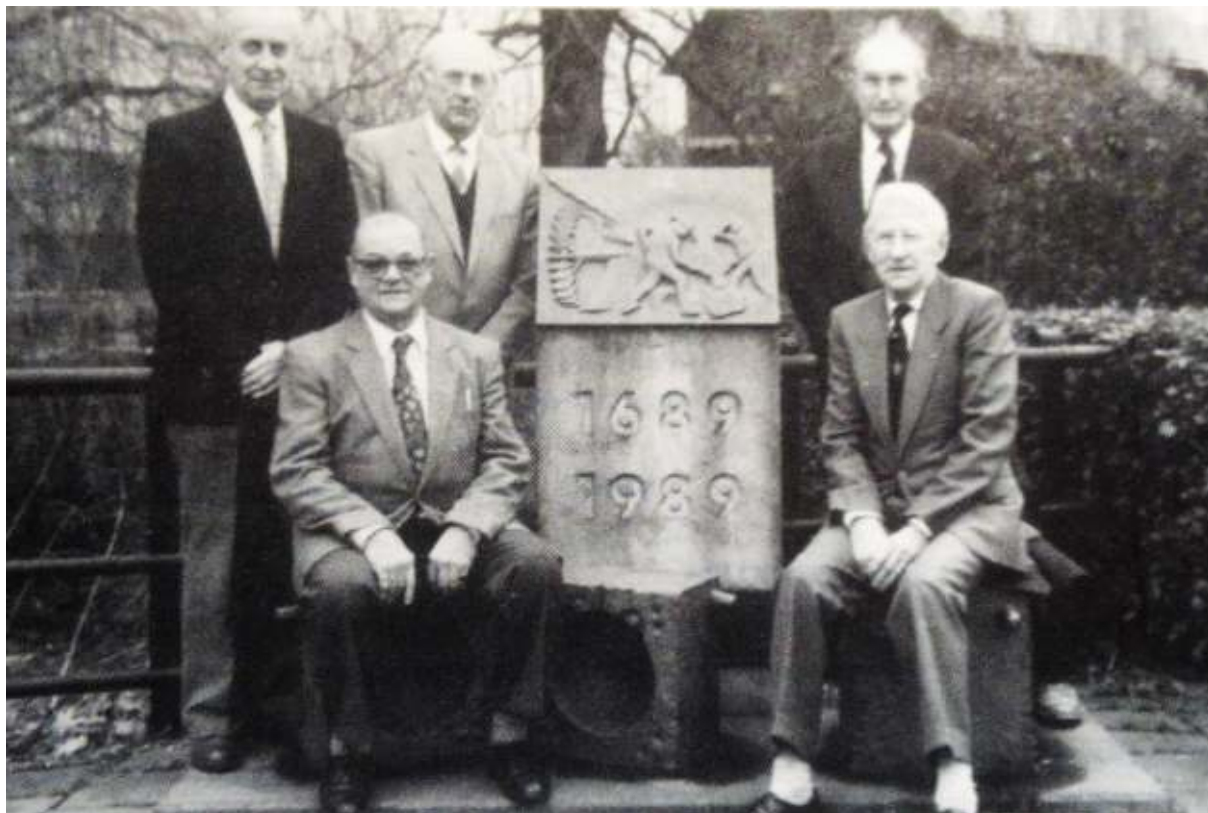
Ook Jan Radstake heeft het bondswerk van huis mee gekregen. Jans vader Herman was mede oprichter van de afdeling Terborg/Gaanderen van de ANMB. Jan is zeer trots op zijn vader en is veel meer geneigd om over hem te vertellen dan over zichzelf terwijl hij zelf toch ook al meer dan 50 jaar actief is voor de bond. Jan is in Gaanderen geboren in 1931. Hij gaat daar naar de lagere school en wel het één-klassige schooltje van Nederlands Hervormde richting. Dit schooltje is in een lokaal ondergebracht van de Sint Martinus school. In de oorlog wordt er ook les gegeven in de consistoriekamer. Dat de vader van Jan penningmeester was van de bond had voor hem een hele bijzonder bekooring. Tussen de vellen met zegels lagen bladen om te zorgen dat de zegels niet aan elkaar plakten. Als ik op tijd naar bed ging zonder te zeuren dan kreeg ik als beloning een paar van die velletjes. Die velletjes waren heel fijn om op te tekenen. Een andere bijzondere herinnering zijn de uitkeringen aan de werkloze leden die verzorgd worden door de bonden en worden uitbetaald bij Jan thuis. Het tafeltje gaat eens per week in de deuropening en daar wordt de administratie bijgewerkt en de steun uitgekeerd. De uitbetalingen worden verzorgd door zijn vader en Leo Cornelissen.

Op de ambachtsschool in Doetinchem wordt hij opgeleid tot automonteur. In 1948 komt hij in dienst van de GTW in Doetinchem als dieselmonteur. Bij zijn aantreden bij de GTW wordt Jan ook lid van de Vervoersbond. Jan is derhalve vanaf 1948 lid van de bond, maar actief is hij eigenlijk al vanaf 1939 door boodschappen van zijn vader rond te brengen naar de andere leden van het bestuur. Een bijzonder opdracht krijgt Jan in 1940, het eerste oorlogsjaar. Alle papieren van de afdeling worden dan verbrandt. De vellen in boeken moet ik losmaken om ook het hart van de vellen te laten verbranden.

Bij de GTW wordt gewerkt tot 1967. De Vervoersbond had in die tijd nog afdelingen. Later hebben ze de afdelingsstructuur opgeheven. De afdeling was erg groot en besloeg de gehele regio vanaf Dieren tot Gendringen. In 1967 gaat Jan naar Vulcaansoord. Als automonteur verzorgd hij het rollend materieel. Hij werkt daar 8 jaar alvorens hij arbeidsongeschikt wordt. 2 Jaar is hij daardoor aan huis, maar vindt dan gelukkig weer werk bij de Firma Mekers als parttime chauffeur. Jan brengt met zijn busje de kinderen van huis naar school en omgekeerd. 15 Jaar rijdt hij zo de kinderen heen en weer om in 1992 volledig in de WAO te komen. Jan heeft een tas vol met herinneringen bij zich. Al spoedig is de tafel bezaait met bestekken, broodplanken, speldjes en koektrommels. Het zijn cadeautjes aan de leden bij een jubileum of bij het vieren van het bereiken van een ledental. De voorwerpen gaan van hand tot hand en worden per stuk besproken met de vraag voor welke gelegenheid dit of dat nu wel geweest zal zijn. Voor sommige is het makkelijk te bepalen omdat het jaartal of het ledental vermeld is op het voorwerp, voor andere attributen blijkt dat minder simpel te zijn. Het afdelingsbestuur gaat bijna in nostalgie ten onder en vergeet de vraag te beantwoorden naar de toekomst van de afdeling. Hans Hulshof, districtsbestuurder en al jaren betrokken bij de afdeling, ziet de toekomst niet somber. Hij heeft het grootste respect voor de afdeling. Ze zijn er altijd, zonder poeha en uit zichzelf. Gaanderen is een actieve afdeling of het nu gaat om het arbeidsvoorwaardenbeleid, het verzorgen van de ledenvergaderingen voor de leden in de metaalnijverheid of om een discussie project als "vereniging 2000" ze zijn er en doen mee. Ook zijn ze paraat als er geholpen moet worden zoals nu de afdeling Wisch. Frits is daar trots op. Hulpvaardigheid staat centraal dat was al zou bij mijn voorganger Jan Kok en bij ons is dat niet anders. Voor de toekomst hebben we wel een probleem we zijn toch wel heel sterk als bestuur aan het vergrijzen. We hebben wel van alles al geprobeerd. Een jongerenavond, een instuif, huisbezoek, maar tot op heden slagen we er niet in verjonging in het bestuur te krijgen. Een paar keer hebben we een jongere bestuurder gehad maar na enige tijd verhuist deze en zijn we weer net zo ver. Voor de toekomst zal dat opgelost moeten worden. We krijgen in een zaal toch een "oudere uitstraling" meent Martin. Dat is niet goed. Jongeren hebben een andere uitstraling, veerkrachtiger.

Heeft de afdeling toekomst? Zonder enige twijfel is dat voor het huidige bestuur het geval. Het kan best ook zo nog een aantal jaren verder, maar er moet wel opvolging komen anders loopt het een keer vast. Frits; ik zou tegen de jongeren willen zeggen:

"Er is een toekomst, ook dan moeten we bestaan".

Het jubilerende afdelingsbestuur van de Industriebond FNV in Gaanderen in 1994, poserend bij het monument aan de Bielheimerbeek op de plaats waar Vulcaansoord stond. Staand v.l.n.r. Jan Radstake, Frits Holleman en Martin Heiligers. Zittend v.l.n.r. John Doorakkers en Theo Seisveld.

Literatuur en bronnen

Enquête gehouden door de staatscommissie benoemd krachtens de wet van 19 januari 1890 (staatsblad no.1) (tweede afdeling) Gelderland benoorden de Rhijn (1892); *Verslag vergadering college van B&W Ambt-Doetinchem* (14 januari 1898); P. Danz, *De grote strijd in de metaalindustrie* (Amsterdam 1922); G. Brom, *Alfons Ariëns* (2 delen) (Amsterdam 1941); N.V. "VULCAANSOORD", *bij het honderdvijfentwintig-jarig jubileum in het jaar MCMXLVI* (Terborg 1946); J.C. Westerman, *Geschiedenis van de IJzer- en Staalgieterij in Nederland* (Utrecht 1948); H. Alta, *De Achterhoek* (Assen 1952); J.G. Vos, *Achter Rijn en IJssel* (Doetinchem 1957); J.R. van Blom, *Vijftig jaren werkgeversoverleg* (Rotterdam 1957); A. Laan, *Honderdvijftig jaar nv Vulcaansoord*. (Terborg 1971); G.J. van Roekel, 'Heren en boeren. Ambachtslieden en dagloners. Stropers en huttemannen' in: *De Geldersche Achterhoek in de negentiende eeuw* (Haarlem 1972); B. Bymholt, *Geschiedenis der arbeidersbeweging* (1894)(Amsterdam 1976)(reprint); G. Harmsen en B. Reinalda, *Voor de bevrijding van de arbeid* (Nijmegen 1975); G-J. Laan en R. Robijns, *De miljoenendans* (Bussum 1976); Th. Kroon, 'Alfons Ariëns' in: *A.O. No.1724* (Lelystad 1978); J. Schreuder, 'Olde Huttes' karakteristiek voor de regio' in: *Graafschapbode* (11 nov. 1978); G. Harmsen, J. Perry en F. van Gelder, *Mensenwerk* (Baarn 1980); J. Roes, *Bronnen van de katholieke arbeidersbeweging in Nederland. Toespraken, brieven en artikelen van Alphons Ariëns, 1887-1901* (Baarn 1982); I.J. Brugmans, *Paardenkracht en Mensenmacht. Sociaal-Economische geschiedenis van Nederland* (Leiden 1983); G.J. Leerink, *Het verhaal van de woningbouwvereniging* (Doetinchem 1983); P. Lakeman, *Het gaat uitstekend, zwendel en wanbeleid in het Nederlandse bedrijfsleven* (Amsterdam 1984); J. Roes, *Katholieke arbeidersbeweging in historische banen. Inleidende beschouwingen over achtergronden, fasen en aspecten*' in: *Katholieke arbeidersbeweging* (Baarn 1985); J. Roes, 'Ariëns Alphons' in: *Biografisch woordenboek van het socialisme en arbeidersbeweging in Nederland. Deel 1* (Amsterdam 1986); J.C. Boogman en S. Oosterhaven (red.), *Geschiedenis van Doetinchem* (Zutphen 1986); R. van Wezel, *IJzer aan de Oude IJssel* (Doetinchem 1988); H. de Beukelaer, *Nijver in het groen* (Doetinchem 1990); *Kronijck* Jrg. 18 no. 63, 64 en 65 (Doetinchem 1992); S.H. Lovink, *De geschiedenis van Doetinchem* (Doetinchem z.j.);